

SZABÓ ÁGNES

Politikai, elméleti kérdések a magyar kommunista emigrációban (1919—1920)

A Tanácsköztársaság megdöntését követő néhány hónapban a kommunista mozgalom újjászervezésének legsürgősebb gondja — az emigráció és a hazai spontánul dolgozni kezdő kommunista csoportok kapcsolatának megteremtése — megoldódott.¹ További fontos lépés a KMP politikai irányvonalának kidolgozása volt. Olyan politikai irányvonalé, amely a magyarországi megváltozott osztály-erőviszonyok elemzésével megfelelt az illegálisba szorított párt pártépítő és politikai munkájának. Mindezt elvégezni elmélyült és sokrétű elméleti munkás-ság nélkül természetesen nem lehetett. Sokoldalú és színes volt a kommunis-táknak ez a tevékenysége, hiszen különböző felkészültséggel, szélesebb vagy szűkebb körű marxista ismeretekkel rendelkezve kezdtek hozzá a korszerű marxizmus, a leninizmus tanulmányozásához.

Az elméleti munka az emigrációban élő kommunisták sorában kezdődött meg. Ez érthető, hiszen az ellenforradalmi rendszer éppen azokat a forradal-márokat száműzte az országból, akik a proletárdiktatúra vezetőiként a forradal-mi munkásmozgalom legtudatosabb résztvevői voltak. E kommunisták az osztrák kormány diktálta „kényszerű pihenő” időszakában kezdtek munkához. Engels szavaival egységesen vallották: „Ha tehát levertek bennünket nem tehetünk egyebet, mint hogy megint előlről kezdjük. És az a valószínűleg igen rövid nyugalmi szünet, amelyhez a mozgalom első felvonásának vége és a második felvonás kezdete között jutottunk, szerencsére időt ad nekünk valami nagyon szükséges munkára: az okok vizsgálatára, melyek szükségessé tették, mind a legutóbbi felkelést, mind annak balsikerét.”²

Az elbukott forradalom után természetes volt, hogy vizsgálódásuk közép-pontjába a vereség előidézőinek feltárását állították. A bukás okainak elemzésén át vezetett az út a KMP előtt álló feladatok meghatározásához. A Kommun-isták Magyarországi Pártja vezetőinek ez az 1919 végén—1920 folyamán

¹ 1919 novemberében Bécsben megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja Ideig-lenes Központi Bizottsága. Tagjai: Kun Béla, Landler Jenő, Pór Ernő, akik ebben az időben Karl-steinben voltak internálva, továbbá a Bécsben élő Lukács György és Hamburger Jenő, valamint a még Magyarországon dolgozó Hírossik János. A bécsiek Ausztriából Magyarországra küldött futárok segítségével vették fel a kapcsolatot a Magyarországon elszórtan, egymástól is elszigetel-ten működő kommunista csoportokkal. PI Archívum 500 f. 1/16.

² *Engels: Forradalom és ellenforradalom Németországban.* Marx—Engels Művei 8. köt. Kossuth. 1963. 3—4. l. — Idézi Kun Béla is „Marxistische Theorie — revolutionäre Praxis” c. munkájában, megjelent a Kommunismus, Wien, 1920. 1—2. számában. A mondást Kun Marxnak tulajdonítja. A Proletár 1920. június 30-i cikke „A legyőzött forradalom után forradalmi kritika” már helyesen Engelst jelöli meg uyaneczeknek a soroknak szerzőjeként.

kifejtett elméleti tevékenysége³ számos olyan fontos kérdést tisztázott, amely előmozdította a hazai pártépítést, emellett elmélyítette a kommunista vezetők marxista felkészültségét. De több is történt ennél. A magyar kommunisták a Magyar Tanácsköztársaság tanulságait vizsgáló cikkeikkel,⁴ a magyarországi pártépítés problémáit boncolgató tanulmányaikkal részeseivé váltak annak a nagy „vitának”, amely a nemzetközi munkásmozgalomban zajlott, s amelyben a forradalmi szárny, a kommunisták azon munkálkodtak, hogy kidolgozzák a proletárforradalom győzelmét szolgáló taktikát az adott helyzetnek megfelelően.

Éppen ezért röviden át kell tekintenünk ennek a nemzetközi polémiának körülményeit, főbb mozzanatait.

Ezekben a hónapokban a nemzetközi forradalmi hullám túljutott a háborút követő első nagy lendületén. A baloldali, a kommunista mozgalom fejlődésében a megtorpanás, a lassúbbodás bizonyos jelei mutatkoztak. Az új típusú forradalmi pártok létrejöttét Ausztriában, Magyarországon, Lengyelországban, Németországban, és ezzel egyidejű forradalmi megmozdulásokat Közép-Európában nem követte hasonló hőfokú forradalmi fellobbanás Nyugat-Európa proletariátusának mozgalmában.⁵ Igaz ugyan, hogy a forradalom még Európa számos országában — elsősorban Olaszországban — felfelé ívelt, kommunista pártok voltak keletkezőben számos országban, az események mégis azt jelezték, hogy ezeknek az alakuló kommunista pártoknak „végig kell járni a fejlődés egész útját”.⁶ Az oroszországi nagyszerű példa nyomán a kommunistáknak minden országban a maguk módján kell megvívni a maguk harcát.

Mert mi is történt tulajdonképpen? Az osztályharc 1917-ben új szakaszba lépett, a proletariátus Európa-szerte a szocialista forradalom új irányába haladt. A burzsoázia és a proletariátus közötti osztály-összecsapásnak ebben az időszakában bonyolult és súlyos ellentmondások jelentkeztek a munkásmozgalmon belül. Elsősorban azokban az országokban, ahol a munkásmozgalomnak régi erős tradicionális munkásszervezetei voltak.

Az összeesapás az új típusú párt megteremtéséért folyó küzdelemmel, vagy a már megteremtett párt tevékenységével kezdődött. A szociáldemokraták tömegeik és pozícióik megtartásáért, a kommunista pártok pedig a munkástömegek megnyeréséért, szervezeti és eszmei meghódításáért harcoltak. Meghódítani a szakszervezeteket, megtisztítani a munkásfejeket az anarchista, szindikalista, reformista nézetektől, ezt akarták a kommunisták a proletárforradalom gyors győzelmé érdekében.

A munkásmozgalmon belüli polarizáció nem ment végbe olyan gyorsan és egyszerűen, mint ahogy arra a kommunisták még 1918-ban számítottak. A munkásmozgalom nem szakadt egyszerűen két részre: szociáldemokratákra és kommunistákra, voltak e hatalmas osztálymozgásnak közbeeső állomásai is. Ezek alapján keletkeztek az ún. centrista pártok. A legnagyobb taglétszámú centrista párt a Független Szocialisták Németországi Pártja volt, 893 900

³ Az elméleti munkák sorát *Kun Béla* „Forradalomról forradalomra” című írása nyitotta meg. Ezt követték önálló tanulmányok, cikkek, elemzések, amelyek elsősorban a Rote Fahne, az osztrák kommunista párt lapjának mellékleteként megjelenő magyar nyelvű Vörös Újság, továbbá a *Kommunismus, Zeitschrift der Kommunistischen Internationale für die Länder Südeuropas*, majd a *Proletár* (a III. Internacionálé magyarországi lapja) hasábjain jelentek meg.

⁴ A Tanácsköztársaság értékeléséről szóló egykorú kommunista feldolgozások, cikkek bibliográfiáját megtaláljuk *Siklós András*: *Az 1918—1919-es magyarországi forradalmak* című munkája IV. fejezetében. Bpest, Tankönyv Kiadó. 1964.

⁵ Lenin Művei 30. köt. Bpest, Szikra. 1953. 420. l.

⁶ Uo. 421. l.

taggal. 491 000 tagot számlált ebben az időben az Osztrák Szocialista Munkáspárt.⁷ Centrista vezetés alatt állott a Francia Szocialista Párt⁸ és más európai pártok is. Visszahódítani a reformista vezetés alá e tömegeket vagy megnyerni őket a forradalmi munkásmozgalom számára, sarkalatos kérdése volt ez a kor mozgalmának.

A jobboldali szociáldemokraták és a centristák közti ellentét a II. Internacionálé háború utáni első összejövetelén Bernben kifejezésre jutott. A konferencián kibontakozott vita középpontjában — a korszakra oly jellemzően — a szociáldemokraták között is a proletárdiktatúra és a demokráciának egymáshoz való viszonya állott. Míg azonban a jobboldali szociáldemokraták a svéd Branting vezetésével egyértelműen elítélték Szovjet-Oroszországot, addig az Adler—Longuet féle centrista javaslat tiltakozott az ellen, hogy „bármilyen formában megbélyegezzék az Orosz-Szovjet Köztársaságot”. Javaslatauk nem védelmezte a bolsevizmust, de óvakodott attól, hogy „elhamarkodottan ítéljen, áldozatul essék a burzsoá kormányok manővereinek”.⁹ A berni konferencia után az ingadozás növekedett a szociáldemokraták táborában. 1919 végén, 1920 elején már elhagyták a II. Internacionálét: 1. a német függetlenek, 2. Franciaország Egyesült Szocialista Pártja, 3. az Angol Független Munkáspárt, 4. Svájc Szocialista Pártja, 5. Amerika Szocialista Pártja, 6. Spanyolország Szocialista Pártja.¹⁰ A felsorolt pártok keresték a közeledést a III. Internacionáléhoz, örömmel csatlakoztak a Németországi Független Szocialista Párt 1919 decemberi körleveléhez, amely felvetette a III. Internacionáléhoz való csatlakozás gondolatát,¹¹ de egyes centrista pártokon belül is folyt a harc a jobb- és baloldal között.

A reformisták elleni küzdelemben, a centrista pártokba tömörült baloldali munkások megnyerésének feladatán kívül sürgette a kommunista taktika részletes kidolgozását az a tény is, hogy a fiatal kommunista pártok soraiban felütötte a fejét a baloldaliság.

„A forradalmi frázis forradalmi jelszavak szajkózása az események bizonyos fordulópontján bizonyos helyzetben fennálló objektív körülmények számbavétele nélkül. Remek, pompás, megrészesítő jelszavak, amelyeknek nincs semmi alapjuk, ez a forradalmi frázis lényege”¹² — állapítja meg Lenin a baloldaliságról. A baloldaliak, elsősorban Németországban, ahol önálló pártot is alakítottak,¹³ de más országokban is, időszerűtlen követeléseket állítottak fel, megvalósíthatatlan jelszavakat hangoztattak olyan időben, amikor a kommunista pártok megerősítésének érdekében tisztázniok kellett saját pártjuk, valamint az egész munkásosztály viszonyát az adott ország politikai körülményeihez,

⁷ Jahrbuch für Politik — Wirtschaft — Arbeiterbewegung 1922—1923. Verlag der Kommunistischen Internationale Carl Hoym.

⁸ Histoire du Parti Communiste français (Manuel). Editions Sociales 86. l.

⁹ D. H. Cole: Communism and social democracy 1914—1931. Part I. London 1958. 293—295. l.

¹⁰ G. Sinowjew: Die Tagesfragen der internationalen Arbeiterbewegung. 1920. 5. l.

¹¹ Die Kommunistische Internationale N 4—5. 124. l. Rundschreiben der Unabhängigen Sozialdemokratischen Partei Deutschlands.

¹² Lenin Művei 27. köt. Bpest, Szikra. 1952. 1. l.

¹³ A baloldaliság veszélye szinte valamennyi országban felütötte fejét. Németországban a „baloldaliak” olyan erős támadást intéztek az egyébként is súlyos körülmények között harcoló KNP ellen, hogy az 1919. október 20—23. között megtartott illegális kongresszusukon kénytelenek voltak őket a Kommunista Németországi Pártja sorából kizárni. A kizártak Németországi Kommunista Munkáspárt néven új pártot hoztak létre.

kapcsolatukat a munkásszervezetekhez, mindenekelőtt a szakszervezetekhez, valamint egyes országokban új munkásszervezetként létrejött tanácsokhoz.

*

A kapitalizmus általános válsága talaján kibontakozott forradalmak 1917—18-ban Kelet- és Közép-Európában elsöpörték a monarchiákat. Polgári demokratikus köztársaságok keletkeztek, amelyekben tovább folyt a harc a szocialista forradalom győzelméért. A világforradalom első nagy osztály-összecsapásában tartósan csak egy országban győzött a proletárforradalom, Szovjet-Oroszországban. Magyarországon viszont, ahol a Tanácsköztársaság csak néhány hónapig tudta tartani magát, a diktatúra megdöntése után a politikai reakció egy új válfaja volt kiépülőben. Világméretben a fasizmus azonban csak a harmincas években győzött. A nemzetközi osztályharcban a 20-as évek elején Európa-szerte a polgári demokrácia rendszere került szembe a szovjetköztársaságok rendszerével.

A reformisták elleni küzdelemben a kommunisták nemcsak mint munkásszervezeti vezetőkkel, több országban mint a hatalom képviselőivel is szemben találták magukat a szociáldemokratákkal.

Az Európa-szerte kialakult forradalmi hullám ugyanis nemcsak abban jutott kifejezésre, hogy a munkásosztály forradalmi úton ostromolta a burzsoázia hatalmát, hanem megmutatkozott abban is, hogy szinte minden európai országban megnövekedett a szociáldemokrata pártok politikai jelentősége. Munkástömegek maradtak továbbra is kereteikben, de vezetőik reformista politikája iránt „bizalmat” éreztek számottevő burzsoá körök is. A szociáldemokrata pártok minden európai ország parlamentjében szóhoz jutottak, és jó néhány országban, elsősorban Németországban kormányzópárttá váltak. A szociáldemokrata vezetők a proletariátus harca eredményeként megnövekedett politikai jelentőségüket reformista nézeteik diadalának tekintették. Ez jutott kifejezésre abban az elaboratumban is, amely a II. Internacionálé 1920 februárjára hirdetett tanácskozására készült „A szocializmus politikai szisztémája” címmel. „Ma a dolgozók ereje abban rejlik, hogy biztosítják a demokrácia fennmaradását. A szocialisták nem engedik, hogy széthúzó (frakciók) kisebbségek, kihasználva kiváltságos helyzetüket, a közszabadságot megsemmisítsék. A szocialisták lelkesítve a múlt forradalmi hagyományaitól, készek arra, hogy teljes erővel megakadályozzanak minden ilyen támadást.”¹⁴ Az egyes kormányokban résztvevő, vagy kormányon levő szociáldemokrata pártok a gyakorlatban is képviselték ezt a politikát. Emellett a tekintélyes szociáldemokrata teoretikusok írásban is megvédték a „tisztá demokráciát” a proletárdiktatúrával szemben.

A sort Karl Kautsky 1918-ban megjelent broszúrája „Die proletarische Diktatur” nyitotta meg. Kautsky ebben a munkájában, amint azt Lenin leleplezi,¹⁵ a marxizusból azt ragadta ki, ami elfogadható a burzsoázia számára. Történelmi példákon keresztül mutatta ki a burzsoá demokrácia progresszivitását a középkorral szemben. Elhallgatta, vagy elleplezte viszont azokat a mar-

¹⁴ Cole: i. m. 325. l. „It is to-day the forces of Labour that, in the main, ensure the maintenance of Democracy. Socialists will not allow factious minorities, taking advantage of their privileged positions, to bring to naught popular liberty. Inspired by the great traditions of past revolutions, Socialists will be ready, without weakness, to resist any such attacks.”

¹⁵ Lenin Művei 28. köt. Bpest, Szikra. 1952. 246. l.

xista tételeket, amelyek elfogadhatatlanok a burzsoázia számára, ilyenek: a forradalmi erőszak, a burzsoázia felszámolásának a kérdése. 1919 nyarán írott művében, amely „Terrorismus und Kommunismus” címen jelent meg, Kautsky tovább ment a „tisztá demokrácia” védelmében. Ebben a művében nem hallgatta el a forradalmi terror létezését, de ugyancsak történeti példákou keresztül a forradalmak gyengesége jelének aposztrofálta, és nem ismerte el az uralkodó osztályok által a kizsákmányoltakra erőszakolt osztályharc eszközéül.¹⁶ A Szovjetunió gigászi küzdelmében, amelyet az intervenciósōk ellen folytatott, nem látott többet, mint terrort, amelyet ő — Kautsky — Noskénél is hibáztat.

Eduard Bernstein már egyértelműen védte a német szociáldemokrácia tevékenységét. 1920 februárjában ismét kiadta nézeteit összefoglaló művét „Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie” (első kiadása 1899-ben jelent meg) e. művét. Az 1920-as kiadás előszavában kijelenti: „Összefoglalva csak azt mondhatom, hogy 21 év tanulságai az e művemben kifejtett nézeteimben csak megerősítettek.”¹⁷ A könyvéhez írott utószavában összegezi a német szociáldemokrácia érdemeit, amely a forradalomban kétségtelenül elkerülhetetlen terroron hamar úrrá lett. Eszerint a fejlettebb polgári társadalomban e fejlődés biztosítóka a szociáldemokrata munkásmozgalom, amely a politkában, ugyanúgy mint a gazdaságban, a párt-, szakszervezeti és szövetkezeti mozgalom képében a szervesen teremtő forradalom iskolája. Kifejleszti az érzéket az iránt — állapítja meg Bernstein —, hogy mindenkor megítéljk mi az, amihez a legelőnyösebb hozzáfogni, s ugyanakkor a képességet ennek megvalósítására, megtanít arra, fúzi tovább gondolatait a szerző, hogyan kell megkülönböztetni az elavultat attól, ami még élet- és fejlődőképes, megóv tehát a veszedelmes kísérletektől, amelyeknek kárát mindig a munkásoknak kell viselniük, és kezeskedik a szükségesnek és megvalósíthatónak felismert építőmunka sikeréről. Persze itt sem minden arany, ami fénylik, még nem a tökéletesség korában élünk. De éppen az 1918-as német forradalom napjaiban bizonyosodott be — hangsúlyozza Bernstein —, hogy milyen nagy előnnyel járt a forradalom számára, hogy Németország oly erős, a szakszervezeti, párt- és szövetkezeti munkában iskolázott munkásmozgalommal rendelkezett. Az út első szakaszát a legrövidebb idő alatt maga mögött hagyta és megkezdődhetett az építőmunka.¹⁸

¹⁶ Die Verteidiger des Bolschewismus berufen sich darauf, dass es die Gegner, die Weissen Garden der Finnen, die baltischen Barone, die gegenrevolutionären zaristischen Generäle und Admiräle auch nicht besser machen . . . Freilich sagt man, eben der Zweck bildet den Unterschied . . . Doch der Zweck heiligt nicht jede Mittel, sondern nur solche, die in Einklang mit ihm stehen. *Karl Kautsky: Terrorismus und Kommunismus.* Verlag Neues Vaterland, Berlin 139. l.

¹⁷ E. Bernstein: Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. Stuttgart. 1920.

¹⁸ Dies wird in der vorgeschrittenen bürgerlichen Gesellschaft erreicht durch die sozialdemokratische Arbeiterbewegung. Sie ist in der Politik wie in der Wirtschaft, als Partei — wie als Gewerkschafts- und Genossenschaftsbewegung die Schule organisch schaffender Revolution. Sie entwickelt den Sinn für das jeweilig mit dem grössten Vorteil in Angriff zu nehmende und zugleich die Fähigkeit, es durchzuführen, sie schöpft das Unterscheidungsvermögen für das tatsächlich überlebte und das noch Lebens- und Entwicklungsfähige, sie schützt daher vor verderblichen Experimenten, deren Schaden stets auf die Arbeiter zurückfällt, und sie verbürgt den Erfolg für notwendig und durchführbar erkannter aufbauender Arbeit. Gewiss ist auch hier nicht alles Gold, was glänzt, wir leben noch nicht im Zeitalter der Vollkommenheit. Aber gerade in den Tagen der deutschen Revolution von 1918 hat sich gezeigt, von welchem grossen Vorteil für diese es war, dass Deutschland über eine so starke durch Gewerkschafts-, Partei- und Genossenschaftsarbeit geschulte Arbeiterbewegung verfügte. In kürzester Frist war der Weg der ersten Phase zurückgelegt und konnte die Arbeit des Aufbaus beginnen.” *Bernstein: i. m. 274. l.*

Bolsevizmus vagy szociáldemokrácia — teszi fel a kérdést Otto Bauer is 1920 tavaszán megjelent tanulmányában.¹⁹ És a burzsoá demokráciát azzal védelmezi, hogy Közép- és Nyugat-Európa fejlett burzsoáziája és fejlett munkásosztálya számára nem szükséges, sőt tulajdonképpen lehetetlen a proletárdiktatúra megvalósítása.

A szociáldemokraták kiállása a burzsoá demokrácia védelmében kiállást jelentett a parlamenti rendszer mellett, illúziókat táplált a munkásokban a parlament szerepét illetően. E tényt a kommunistáknak tudomásul kellett venniük, hiszen a parlamentből kiábrándult forradalmi munkásság mellett minden országban voltak nagy számban proletárok, akik bíztak szociáldemokrata vezetőikben. A forradalmi munkásmozgalom taktikájának a vitája ezért a parlament megítélése körül bontakozott ki. Le kellett leplezni a szociáldemokratákat mint a burzsoá parlament támaszait, de fel kellett lépni mindazokkal szemben, akik a burzsoázia elleni osztályharcot csak a parlament teljes negligálásával tartották elképzelhetőnek.²⁰

A Komintern a parlamenti harc szerepének megítélése és a kommunista pártok teljes parlamenti taktikája kibontakoztatása érdekében 1919. szeptember 1-én körlevelet bocsátott ki.²¹ A körlevél nemcsak a szociáldemokrata opportunizmussal hadakozik, hanem azokkal a szindikalistákkal is — elsősorban az amerikai IWW (Industrial Workers of the World)-t említi; akik ezekben a hónapokban közeledtek vagy már csatlakoztak is a Kommunista Internacionáléhoz.²² A határozat rámutatott arra, hogy a forradalmi munkásmozgalomban a parlamentet két szempontból kell megítélni. Az egyik a parlamenti forma, mint az államhatalom kívánt formája, a másik a parlament mint a forradalomért való harc egyik eszköze. A körlevél a proletárdiktatúra egyetlen államformájának a szovjetet tartja, és fellép a parlamenti békés út hirdetői ellen. A proletárdiktatúra győzelme a burzsoá parlament szétzúzásával kell hogy járjon, de az egyes országokban meglevő parlamentet az osztályharcban fel kell használni. Érvei igazolására a körlevél Liebknechtre hivatkozik, valamint arra a 47 bolgár kommunista képviselőre,²³ akik mint parlamenti frakció nagyszerűen képviselik a forradalmi proletariátus ügyét. Hangsúlyozza, hogy a Komintern előtt is ismertek a reformisták parlamenti áruzásai, mégis úgy látja, hogy az adott történelmi időszakban a forradalmi munkásmozgalom nem nélkülözheti a parlamentet. Felhívja azonban arra is a figyelmet, hogy a parlamenti frakció munkáját [jó] tömegmunkával, széles méretű tömegmozgalommal kell támogatni.

¹⁹ *Otto Bauer: Bolschewismus oder Socialdemokratie. Wien 1920.*

²⁰ „Azoknak a munkásforradalmároknak, akik a parlamentárizmust állítják támadásaik középpontjába, teljesen igazuk van annyiban, amennyiben ezekben a támadásokban a burzsoá parlamentárizmus és a burzsoá demokratizmus és a burzsoá demokrácia elvi elvetése jut kifejezésre — tanítja Lenin és hozzáfűzi — . . . mi oroszok azonban ezt a feladatot úgy teljesítettük, hogy a parlamenti porondon is tevékenységet fejtettünk ki. Képviselőink értettek ahhoz, hogy a cári meghamisított földesúri dumában forradalmi és köztársasági propagandát fejtsenek ki. Ugyanúgy lehet és kell a burzsoá parlamentekben azokon belül szovjet propagandát kifejteni . . .” Lenin Művei 29. köt. Bpest, Szikra. 1952. 582—583. l.

²¹ Die Kommunistische Internationale 1919 N 3. 71—74. l. Rundschreiben des Exekutivkomites der Kommunistischen Internationale.

²² Lásd az olasz, a spanyol bizottságok jelentéseit, amelyeket a Kommunista Internacionálé II. kongresszusához küldtek. Berichte zum zweiten Kongress der Kommunistischen Internationale. Hoyon 1921. 116., 126., 185., 193., 195. l.

²³ A Bolgár Kommunista Párt képviselői az 1919. aug. 17. képviselőválasztásokon kerültek be a parlamentbe.

Eredményes kommunista parlamenti tevékenység jó politikája forradalmi párton és jó kommunista szakszervezeti munkán nyugszik — hangsúlyozza a körlevél.

Amint a rendelkezésünkre álló forrásokból, elsősorban a sajtóból²⁴ a vita menetét követni tudjuk, a hozzászólásokban a legkülönbözőbb nézetek jutottak kifejezésre. A hozzászólók egy része (holland, német, francia) elfogadta a parlamenti harc szükségességét, mert megértette azt a kettős folyamatot, amely a munkásmozgalomban a parlament megítélését illetően végbement. Hangot adtak azonban a hozzászólások azoknak a baloldali nézeteknek is, amelyek elvetették a parlamenti harc szükségességét. Ilyenek elsősorban az angol és a német kommunisták egy csoportja köréből származtak.²⁵

A parlamenti munkáról elhangzottak felhívták a figyelmet a forradalmi munkásmozgalom egyéb problematikus kérdéseire is, mint pl. a szakszervezeti munkára vagy a tanácsok szerepének meghatározására.

A szakszervezetek Európa-szerte, sőt az Észak-Amerikai Egyesült Államokban is nagy munkástömegeket fogtak össze. Éppen azokat a szakképzett munkásokat, akiknek megnyerésére a kommunisták törekedtek. A szakszervezetek vezetése azonban szinte minden országban a szociáldemokraták vagy pedig a szindikalisták kezében volt. Németországban pl. — a nemzetközi proletárforradalom szempontjából kulcsfontosságú országban — a reformista szakszervezetek 7 millió munkást tömörítettek. Szindikalista volt a vezetés az amerikai IWW-ben és jórészt az olasz és a spanyol szakszervezetekben is.

A reformisták érthető módon a politikai harcoktól féltették a tömegeiket. A szindikalisták viszont a szakszervezeti mozgalmat a párt fölé helyezve, a kommunista pártok megalakulását gátolták.²⁶ A kommunisták helyes szakszervezeti politikájának kikovácsolását súlyosan akadályozta egyes kommunista csoportok állásfoglalása is. Akadtak ugyanis szép számmal szinte valamennyi európai országban olyan kommunisták, akik a szakszervezetekben végbemenő balratolódást a szakszervezetek azonnali szakítására akarták felhasználni, önálló kommunista szakszervezetet akartak létrehozni, vagy olyan nézeteknek adtak hangot, meghátrálva az aprólékos felvilágosító munka nehézségeitől, hogy nem érdemes, nem kell a reformista szakszervezetekben dolgozni.

Tisztázatlan volt az európai és nyugat-európai forradalmi mozgalomban a tanácsok helye és szerepe is. A szovjet-orosz példa nyomán Európa-szerte alakultak tanácsok. Ezek közül a közép-európaiak 1918—1919 forradalmi harciban jelentős politikai szerephez is jutottak. A nyugat-európai országokban azonban keletkezésük csak azt tudta kifejezni, hogy a munkásság hagyományos, régi és reformista szervezeteivel szemben valami újat keres. A kommunisták feladata abban állt, hogy azokban az országokban, mint Németország és Ausztria, vezető szerephez jussanak a tanácsokban és biztosítsák azok munkájának forradalmi tartalmát.²⁷ Másutt viszont kívülről igyekeztek erősíteni a munkásságnak ezeket az új szerveit.

²⁴ Lásd: *Kommunistische Internationale* 3., 4—5., 6—7., 8—9. számait (1919, 1920.)

²⁵ A kérdésről Lenin állásfoglalásait lásd: *Lenin Művei* 29—31. köt.

²⁶ A szindikalisták Olaszország-beli káros hatásáról írja *Antonio Gramsci*: „A szindikalista elmélet a proletárforradalmak konkrét gyakorlatában teljes csődöt mondott. A szakszervezetek hebizonyították a proletárdiktatúra megvalósítására való alkalmatlanságukat...” *Ld. Ordine Nuovo* 1919—1920. *Opere de Antonio Gramsci*. Einaudi 1954. 45. l.

²⁷ Németországban a kommunisták már politikai vereséget szenvedtek 1920 januárjában, ugyanis a kormány megteremtette az üzemi tanácstörvényt, amely kivett a tanácsok kezéből minden politikai hatalmat. Ausztriában ezekben a hónapokban még volt a tanácsoknak politikai szerepük, és itt a kommunisták harcoltak a befolyásuk szélesítéséért.

A vitát elősegítendő — a nézetek tisztázása érdekében — a Komintern Nyugat-európai Titkársága 1920 januárjában közrebocsátotta „A Komintern taktikai irányvonalának tervezeté”-t.²⁸ A tézisek a forradalmi válság vizsgálatából indultak ki, és úgy látták, hogy a nyugati kapitalisták, a győzők, éppen úgy nem lesznek urrá válságukon, mint a legyőzöttek. A nyugati kapitalisták ugyanis a válságból kivezető utat a legyőzöttek kiszipolyozásával akarják elérni. Közép-Európa maximális kizsákmányolásával azonban saját piaci esélyeiket rontják — állapították meg a tézisek —, és ezzel gazdasági és politikai válságukat csak fokozzák. Így látták a tézisek az európai állapotokat. Továbbra is forradalmnak tartották az általános helyzetet, de egyúttal számoltak azzal, hogy a nyugat-európai forradalom üteme lassúbb lesz a forradalom addigi meneténél. Éppen ezért óva intik a kommunistákat minden kalandor akciótól. A kommunisták soronkövetkező feladatának azt tartják, hogy a legfontosabb proletárrétegeket, a bányászokat, vasasokat, vasutasokat, földmunkásokat megnyerjék. A tézisek a parlameneti munka megítélésében a korábban kibocsátott körlevél szellemében foglalnak állást, de a hatalom átvételét illető megállapításaik „balos” motívumokat tartalmaznak. A proletárdiktatúra megteremtését csak polgárháborúval tartják elképzelhetőnek. „Valamennyi polgári forradalom tanulságai, éppúgy mint az orosz proletárforradalomé, megmutatták, hogy az új társadalmi rend megalakulása csak polgárháború útján mehet végbe, amelyet az elnyomott néptömegek a szétbomlóban levő uralkodó osztályok ellen viselnek.”²⁹ A tézisek a polgárháborút tartják az átmenet egyetlen lehetőségének, jóllehet a magyarországi események bizonyos békés átmenet lehetőségeire is adtak példát és ennek fontosságát Lenin erősen hangsúlyozta.³⁰

A tézisek a tömegek között végzett munka elsődlegességét domborítják ki, ebben látják a szakszervezeti munka lényegét. A mozgalom minden fokon, minden munkásszervezetben fontosnak tartják a kommunista frakciók megteremtését, a kommunista propagandát, nyílt kommunista állásfoglalást még akkor is, ha ennek szervezeti keretei még nem épültek volna ki. A tézisek a forradalmi mozgalom számára egyformán veszélyesnek ítélik mind a szektás elzárkózást, mind a tömegszervezetekben való teljes feloldódást.³¹ Ez a megállapítás a kommunista mozgalomban később is újból és újból visszatérő jelenségekre hívja fel a forradalmi harc egy igen fontos, de viszonylag még korai szakaszában a figyelmet.

A téziseket követő viták, de mindenekelőtt 1920 első felének újabb nagy forradalmi megmozdulásai sürgették a kommunista pártok taktikai, irányvonalának meghatározását. A felmerült kérdések legtöbbször a Komintern II. kongresszusán a kommunisták nemzetközi összejövetelén helyesen válaszolták meg.

*

²⁸ Die Kommunistische Internationale, 1920 N. 4—5. 1—13. I. Leitsätze über die Taktik der Kommunistischen Internationale im Kampfe um die proletarische Diktatur (Entwurf).

²⁹ „Die Lehren aller bürgerlichen Revolutionen, wie die der proletarischen russischen Revolution haben gezeigt, dass eine neue gesellschaftliche Ordnung sich nur im Bürgerkriege der unterdrückten Volksmassen gegen die im Absterben begriffene herrschende Klasse durchsetzen kann.” Die Kommunistische Internationale, 1920, N 4—5. 5. 1.

³⁰ Lenin Művei 29. köt. 393—394. 1.

³¹ Wie die Absonderung von den Massen durch kommunistisches Sektierertum, so ist auch die Auflösung der Kommunistischen Partei in allgemeine Arbeiterorganisationen ohne klare revolutionäre Einsicht eine Gefahr für die Entwicklung der Weltrevolution. Kommunistische Internationale, id. szám 11. 1.

A helyes taktikát kidolgozó elméleti munkába írásaikkal a magyar kommunisták is bekapcsolódtak. A nemzetközi munkásmozgalomnak elméleti és gyakorlati tapasztalatokat adva, valamint a nemzetközi munkásmozgalom forrásaiból merítve, alakult, bontakozott ki a kommunisták elméleti tevékenysége. Jó és rossz tapasztalataikkal, helyes és bíráló nézeteikkel váltak a magyar kommunisták, a KMP, a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, a Komintern részévé.

A magyar kommunisták abból a történelmi tapasztalatból indultak ki, hogy a Tanácsköztársaság megdöntésében jelentős szerepet játszott a vezetni képes egységesen forradalmi munkáspárt hiánya. Ezért áttekintették, végigvizsgálták saját megtett útjukat. Figyelembe vették a magyar munkásmozgalom fejlődését, a párt fejlődésének folyamatát, és arra igyekeztek választ adni, mennyit értett meg a magyar munkásmozgalom a forradalmi párt szükségességéből. Saját forradalmi tapasztalatuk felmérésében igyekeztek kitapogtatni azt a társadalmi hatást, amelyet a magyar proletárdiktatúra keltett és örökül hagyott.

Mindazok, akik az emigrációban a kommunista pártban dolgoztak, vallották és hirdették az új típusú forradalmi párt szükségességét. Ennek belátásán túl az új forradalmi párt megteremtéséért végzett munkájukban azonban önkritikusan felül kellett vizsgálniuk a forradalmi pártról korábban elfoglalt álláspontjukat. A magyar munkásmozgalom, mint ismeretes, a német és osztrák szociáldemokrata párt „neveltje” volt. A hazai mozgalom balszárnya, a legjobban felkészült vezetők sem ismerték a OSzDMP (a bolsevikok) munkáját. A II. Internacionálé lapját, a Neue Zeit-et olvasva csak az jutott tudomásukra,³² amit Rosa Luxemburg 1916-ban az önálló pártalakítási törekvésekről írt, ő pedig, mint ismeretes, akkor elvetette a szakítást. Emellett a magyar baloldali munkásmozgalomban Szabó Ervin tevékenysége révén némi szindikalista befolyás is jelentkezett, ami ugyancsak gátolta az új típusú forradalmi párt jelentőségének a felismerését. A magyar kommunisták emigrációban keletkezett írásaikban kimutatják ezeket a hatásokat és önkritikusan vizsgálják felül nézeteiket. Ezt teszi Landler Jenő Kuusinen: A finn forradalom c. tanulmányához írt előszavában,³³ Lukács György pedig Önkritika című írásában ítéli el 1919. március 21-i álláspontját a párt szerepét illetően, kimutatja, hogy „A proletáregység helyreállításának elméleti jelentősége” című cikkében — amely Az egység okmányaiban jelent meg — tévedett akkor, amikor azt állította, hogy a proletariátus diktatúrájának megvalósulásával a párt elveszti létjogosultságát. E téves nézetek forrását Lukács abban látja, hogy az orosz proletariátus kivételével egyetlen országnak sem volt közvetlen tapasztalata a forradalmi pártról. Amit a munkáspártról közvetlenül ismertek, az a szociáldemokrata reformista pártpolitika volt.³⁴

A korábbi helytelen nézeteikkel való leszámolás mellett a hazai pártépítő, de a nemzetközi munkásmozgalom szempontjából is elsőrendű fontosságú volt annak a folyamatnak a végigelemzése, amely az új típusú forradalmi párt megteremtéséhez vezetett. Kellett ez a nemzetközi és hazai ellenforradalom gyalázkodásaival szemben csakúgy, mint a magyar, de más országok kommunista pártjait rágalmazó jobboldali szociáldemokraták leleplezésére. E vizsgálatuk során — amely e korszak első párttörténeti feldolgozása is — rámutattak a

³² Lukács György szóbeli közlése. Sz.Á.

³³ Landler Jenő: Válogatott beszédek és írások. Bpest. Kossuth. 1960. 403. l.

³⁴ Proletár, 1920. aug. 12.

szerzők azokra a társadalmi összefüggésekre, amelyek történelmileg szükségessé tették az új, a kommunista párt megeremtését.

Elemzésük tisztázta, hogy a KMP minden kétséget kizáróan abban a történelmi szituációban alakult meg, amikor a munkásság a polgári demokratikus forradalmat már eredményesen megvívta, és abba a helyzetbe került, hogy hareba szállhatott a proletárdiktatúráért. A tömegmozgalmak, amelyek már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására megindultak, a polgári demokratikus forradalom győzelme után tovább sokasodtak. A szociáldemokrata párt nem volt képes e növekvő tömegmozgalmat egységesen átfogni, a KMP megalakulása társadalmi szükségszerűség volt. Ezt a társadalmi szükségszerűséget fejezték ki azok a baloldali szociáldemokraták körében folyó viták is, amelyek a külön párt megalakításának szükségessége körül folytak.³⁵ Rudas László helyesen mutatja meg „A szakadás okmányai” c. munkájában, hogy a KMP megalakulása véget vetett a polgári forradalom „zavartalan” korszakának. A kommunisták voltak azok, akik sietteték a munkásságot annak felismerésében, „hogy pártjának és szakszervezeteinek vezetői” félrevezetik a polgári forradalmat illetően.³⁶ Ez a felismerés, amely egyet jelent a polgári demokráciából való kiábrándulással, vezetett el a proletárdiktatúra szükségességének megértéséhez.

A magyar polgári demokráciában, más országok polgári demokráciáihoz hasonlóan, „ahol proletárforradalom tör ki vagy bontogatja szárnyait — a szociáldemokráciával találják magukat szemben a proletárforradalom harcosai” állapítják meg.³⁷ A magyar példa is azt bizonyította, hogy „a szocialista forradalomért vívott proletárharc egysége . . . megköveteli a munkáspártok feltétlen különválását az opportunistá pártoktól”.³⁸ A munkásmozgalom szakítása és a magasabb színvonalon létrehozott egysége, mint már láttuk, a kor egyik legfontosabb kérdése volt. Magyarországon az úgy ment végbe, hogy a szociáldemokrata pártból először csak egy kis csoport csatlakozott az új típusú párt-hoz, a KMP helyes politikája a tömegeket fokozatosan a kommunisták mögé állította, és így egyre nőtt azoknak a száma, akik készek voltak, megszakítva minden kapcsolatot régi pártjukkal, szervezetiileg is a KMP-hez csatlakozni. Mielőtt azonban a kommunista párt tömegpárttá izmosodhatott volna, a régi és új párt egyesült.

A magyarországi osztályharc rohamosan zajló eseményei ugyanis röviddel a munkásmozgalomban végbement szakadás után, szinte azonnal, sürgetően, sőt halaszthatatlanul követelték „a szocialista forradalomért vívott proletárharc egységét”. Így Magyarországon a kiábrándulás a jobboldali szociáldemokratákból, valamint az elszigetelődés a nem következetesen forradalmi elemektől nem vált mélylé, határozottá. Mielőtt ugyanis ez bekövetkezhetett volna, az események ismert alakulása, a forradalom fejlődése napirendre tűzte a munkásmozgalmak számára a hatalom átvételét.

Azt a folyamatot amelyben a munkástömegek kiábrándultak a szociáldemokrata pártból — Szántó Béla elemezte. Szántó Béla művében kifejtette: törekedni kell arra, hogy a jobboldali szociáldemokrata vezetőket elszigeteljék. Az elszigetelés egyedüli módjának azonban azt tekintette, hogy a reformista vezetőket olyan cselekedetekre kényszerítsék, lépjenek fel fegyveresen a forra-

³⁵ Die Rote Fahne Wien melléklete: Vörös Újság. 1920. febr. 13. Szántó Béla: A magyarországi proletariátus osztályharc és diktatúrája. Wien. 1920. 22. l.

³⁶ Rudas László: A szakadás okmányai. Wien. 1920. 18—19. l.

³⁷ Uo. 7. l.

³⁸ Lenin Művei 21. köt. Bpest, Szikra. 1951. 102. l.

dalmi munkásmozgalom ellen. Ezáltal lepleződjének le. „... minél élesebben megy végbe ez a folyamat, annál gyorsabban, annál nagyobb tömegekben válnak le a forradalmi elemek a reformista szárnytól és nő és dagad a forradalmi szárny” — írja.³⁹ A tömegek megnyerésének ezt a módját alátámasztották a magyarországi események. De ez a felfogás, valamint a magyarországi párt-egyesülés negatív tanulságai akadályozták a magyar kommunistákat abban, hogy a szakítás és egyesülés kérdésében jó útmutatásokkal szolgálhassanak a nemzetközi munkásmozgalomnak. Sorra került az elemzésben a hatalom átvételének kérdése is.

A magyar kommunisták helyesen jártak el akkor, amikor az adott történelmi helyzetben kedvező külpolitikai szituációban a magyarországi uralkodó osztályok teljes zavarodottsága idején a két munkáspárt egyesülésével átvették a hatalmat. „Egyetlen párt sem utasíthatja vissza a hatalmat — mondta Lenin 1917 nyarán — és a mi pártunk sem utasítja vissza: minden percben kész a hatalmat teljes egészében átvenni.”⁴⁰

Az elemzés során a magyar kommunisták választ adtak arra, hogy a hatalom átvétele miért volt időszerű. Vallották — és igen határozottan — minden reformista nézettel szemben, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltása nem eleve elvetélt kísérlet volt. „A hatalom átvétele — írta Kun 1919 novemberében —, a termelőszközők kisajátítása a szocialista gazdasági szervezet alapvető munkájának megkezdése azonban sem a kapitalista gazdaság szervezetét, sem a munkásosztályt tekintve nem volt korai, vagy idő előtti cselekedet, már március 21-én em. Amidőn a tőkés osztály megmutatta a termelés szervezésére való képtelenségét immáron, s a munkásosztály történelmi hivatásának teljesítésére készségesnek mutatkozott, s erre irányuló akaratát is kimutatta, ezzel bebizonyult, hogy a munkásság mint osztály nem éretlen a hatalom átvételére és kezelésére történelmileg.”⁴¹

A kommunisták megerősítették azt a korábbi nézetüket, hogy a hatalom átvétele időszerű volt, nemzetközi szempontokból is. Áthatva a proletárszolidaritástól, azt is remélték, hogy egy újabb forradalmi központ kialakítására segítséget nyújtanak a fiatal szovjet köztársaságnak.⁴²

A hatalom átvételének szükségessége tekintetében nem lehetett kétség a magyar kommunisták körében.⁴³ A történelmi tapasztalatok mérlegelése során 1920-ban azonban felvetődött az a kérdés, hogy az a hatalomátvétel, amely a munkásmozgalom forradalmi és reformista szárnyának egyesülésével történt, valóban a proletariátust juttatta-e a hatalom birtokába. Ennek megítélésében kétségtelenül bizonyos ellentmondásokat kellett figyelembe venniük, olyan ellentmondásokat, amelyek a Tanácsköztársaság egész fennállása alatt érzékelhetőek voltak, és bizonyos zavarokat is okoztak. A létrejött új hatalom osztálybázisát és intézkedéseinek teljességét, jellegét tekintve kétségtelenül a munkásosztály diktatúrája valósult meg, bár az ellenforradalmivá vált oppor-

³⁹ Szántó Béla: A magyarországi proletariátus osztályharca és diktatúrája. Wien. 1920. 58. l.

⁴⁰ Lenin Művei 25. köt. Bpest, Szikra. 1952. 6—7. l.

⁴¹ Kun Béla: Forradalomról forradalomra. A Magyar Tanácsköztársaságról. Bpest, Kossuth. 1958. 351. l.

⁴² PI Archivum 500 f. 2/9. 6e. 12—19. l. Kun Béla levele Rudnyánszkihoz.

⁴³ „Ha holtbiztosan tudtuk volna, hogy el kell bukunk (márpedig sok reményünk volt a megmaradásra), még akkor is megtettük volna ezt a forradalmi lépést, mert csak a forradalomban válik forradalmivá a munkásosztály” — mondotta Kun Béla 1919. dec. 21-én a *Liberator* című amerikai folyóirat egyik munkatársának. Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Bpest. Kossuth. 1958. 306. l.

nizmus az egyesülés révén hatalmi pozíciókból is akciókat tudott indítani a diktatúra gyengítésére és aláaknázására. Az államhatalom és a termelőeszközök döntő többsége mégis a nép kezében volt és — a proletárdiktatúra rövid fennállása ellenére is — lényegében megvalósult a dolgozók kizsákmányolásának megszüntetése.

Világos volt azonban, hogy a két munkáspárt egyesülésében olyan gyengeségek is rejtőztek, amelyek éppen a proletárdiktatúra számára szükséges munkásegységet aknázták alá. Az egyesülés ugyan a kommunista program teljes akceptálásával következett be, a reformisták a párton belül azonban veszélyt jelentettek. Ez a veszély már a Tanácsköztársaság kikiáltásának pillanatában sokak előtt nyilvánvaló volt, erre utal Lenin és Kun Béla üzenetváltása is.⁴⁴ S bár Kun Béla megnyugtató választ adott Leninnek, benne és a magyar kommunisták legtöbbszörében megmaradt némi aggály.⁴⁵

Aggodalmaikat azzal altatták el, hogy miután nem tettek elvi engedelményeket, az egyesülés után is eredményesen harcolhatnak a soraikban tartozkodó ingadozók, maradiak ellen.⁴⁶ Ezt azonban következetesen — és éppen ezért eredményesen — nem tudták megvalósítani.

A Tanácsköztársaság megdöntése után megjelent valamennyi munkájukban foglalkoztak a jobboldali szociáldemokraták osztályarúló magatartásával, és azzal, hogy saját gyengeségük ezt menyiben tette lehetővé.

A magyar munkásmozgalom végbement egyesülésének tanulságait a nemzetközi munkásmozgalom abban összegezte, hogy a jobboldali szociáldemokratákkal semmilyen körülmények között nem szabad egyesülni, ellenük mindig következetes harcot kell folytatni. Az egyesülés tartalmi és taktikai kérdései azonban részleteiben nem tisztázódtak, ezzel a szociáldemokrata munkássággal szembeni magatartás kialakítására nem adtak elég segítséget. Nyitva maradt ugyanis az a kérdés, hogy az adott helyzetben mi lett volna a proletáregység forradalmi megteremtésének módja a jobboldali vezetők egyidejű elszigetelésével, kirekesztésével.

Csaknem félévszázados távlatból tekintve is egyet kell értenünk mindazokkal a kritikai észrevételekkel, amelyek a forradalmi párt fejlődése szempontjából vizsgálják az egyesülést. Az egyesült szocialista—kommunista pártban a kommunisták már csak mint frakció tevékenykedtek. Elveszett a lehetősége annak, hogy az a folyamat, amely a munkásmozgalomban az új forradalmi párt megszervezésével megkezdődött, továbbfejlődjék. „Az osztálytudat, melyet a kommunista párt a diktatúra előkészítő szakaszában oly tisztán és céltudatosan kidomborított, s amelynek tisztasága volt a magyar proletariátus előtt az első forradalmi példa, melyet valaha egy párt mutatott előtte, a diktatúra elején létesített egyesüléssel elhomályosult. Nemcsak elhomályosult, de tulajdonképpen megszűnt egy szervezett és céltudatos pártban kikristályosodva a magyar proletariátus előtt lebegni, mert a kommunista párt az egyesülés tényével a valóságban megszűnt. Az új párt nem képviselte ezután a forradalom tudatát, hanem az egyesülés

⁴⁴ Lenin Művei 29. köt. 225. l. Kun Béla válasza. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/a. köt. Bpest. Kossuth. 1959. 63. l.

⁴⁵ „A kommunista népbiztosok a külügyi népbiztosságban Kun Bélánál a kikiáltást követő napon, amikor a két párt egyesülésével kapcsolatos szervezeti kérdéseket megbeszélték, Kun Béla azt mondta: nagyon simán ment. Egész éjjel nem aludtam, folyton azon gondolkodtam, hogy hol követtük el a hibát. Mert valahol hiba történt. Nagyon simán ment. Majd rájövök, csak attól tartok, hogy már későn.” *Szántó Béla*: i. m. 56. l.

⁴⁶ Lásd: Beszélgetés Kun Bélával. Kun Béla id. gyűjt. köt. 307. l.

tudatát.⁴⁷ Mindez azonban nemcsak a tudatformálásban jutott kifejezésre, hanem az egyesült párt szervezeti felépítésében és e párt kapcsolataiban a munkásosztály más szervezeteihez, — „a forradalmi munkáspárt mindenekelőtt forradalmi propagandaszervezet volt, mint szervezeti és cselekvési egységnek kiépítését a munkásmozgalom bekövetkezett újabb »egyesülése« megakasztotta”.⁴⁸ A pártszervezetek, amelyeknek a munkásság szervezeti életében az előző történelmi korszakon át igen jelentéktelen szerep jutott, ekkor sem fejlődtek. A munkásság a Tanácsköztársaság idején sem ismerkedhetett meg a zárt, centralizált párt fogalmával.⁴⁹ A kommunisták jól érzékelték a Tanácsköztársaságnak azt a gyöngéjét is, amely szintén magyarázható az élesapat hiányával, nevezetesen: nem tudták kialakítani a szakszervezetek és a párt, valamint a tanácsok és a párt helyes viszonyát sem.⁵⁰ Igaz, az előbbi összefüggött a magyarországi munkásmozgalom hagyományaival is, az utóbbi pedig nemzetközileg is vitatott volt.⁵¹

A magyar kommunisták kritikái, a proletárdiktatúra tanulságait elemző cikkben a forradalmi párt hiányából származó fogyatékoságok vizsgálatát nem kötötték össze a párt és a tömegek kapcsolata alakulásának részletes elemzésével. Nem jutottak el odáig, hogy felülvizsgálják néhány politikai és gazdasági intézkedésüket, levonják azok társadalmi hatását. Ennek következtében — bár a lemondás pillanatában helyes volt meglátásuk a már a világháborúban kivérezett munkásosztály kifáradását illetően — nem elemezték a kifáradás okait sokoldalúan, megelégedtek annak ismétlésével, hogy a munkásosztály nem volt elég forradalmi. Ez a nézet kifejezésre jut már Kun Béla levelében, amelyet Leninhez küldött,⁵² a tanácskormány lemondásakor. Ugyanez a nézet jelentkezett szinte valamennyi ebből az időből származó munkában is.⁵³

A legélesebben Rudas fogalmazta meg a kérdést és a választ egyaránt „A szakadás okmányai”-ban.⁵⁴ Felvetette: miért nem álltak ki a kommunisták a barikádokra harcolni? Válaszul két súlyos tényt hozott fel. Az egyik: a proletariátus maga mondott le a diktatúráról, a másik: a szociáldemokraták több-

⁴⁷ Rote Fahne melléklete. Vörös Újság Wien, 1920. febr. 14. A szocialista-kommunista párt. — Lényegében ugyanezt a gondolatot elemzi *Rudas László: A szakadás okmányai*. Wien, 1920, továbbá *Kun Béla: Forradalomról*. Wien, 1920, *Szántó Béla: A magyarországi proletariátus osztályharca és diktatúrája*. Wien. 1920 című munkája.

⁴⁸ *Kun Béla*: id. gyűjt. köt. 336. l.

⁴⁹ „Itt eljutunk a múltnak és jövődönnek egy közös kérdéséhez. Ez a kérdés: a párt szervezetének kérdése a múltban és a jövődönben. A Kommunisták Magyarországi Pártja mindjárt megalakulásakor azon igyekezett, hogy a maga organizációjában keresztülvigye a bolsevik szervezeti elvet: a párt zártságát és centralizáltságát. . . A magyarországi munkásság egész tömege a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásakor csaknem értelmetlenül állott a bolsevik szervezeti elvvel: a párt szigorú centralizálásával és szervezetek elzárásával szemben.” Kun Béla id. gyűjt. köt. 388. l.

⁵⁰ Ugyancsak Kun Béla jegyzi meg: „Igy történt, hogy a munkásmozgalom súlypontja a szakszervezetekbe helyeződött be. Ennek oka nemcsak a párt hiánya volt, hanem a munkástanácsok szerencsétlen alakulása is. A munkástanácsoknak nem volt múltjuk Magyarországon a diktatúrát megelőző időkből.” — Majd másutt: „A kommunista és szociáldemokrata párt egyaránt felolvadt a munkástanácsokban.” Id. gyűjt. köt. 395., 393. l.

⁵¹ Amikor ezt mint tényt ma is megállapítjuk, azt is hozzá kell tennünk, hogy a párt és a szakszervezetek, valamint a párt és a tanácsok helyes viszonyának kialakítása nem is volt lehetséges a Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt. Csak gondoljunk a Szovjetunióban e kérdésben lefolyt súlyos küzdelmekre. Az enyhítő körülmények persze a tényen nem változtatnak.

⁵² Közli: Lenin Magyarországról. Bpest. Kossuth. 1965. 112. l.

⁵³ Lásd: Kun Béla, Szántó Béla, Rudas László 1919—1920-ban keletkezett és már többször idézett munkáit.

⁵⁴ *Rudas László*: i. m. 62—63. l.

szörösen is elárulták a munkáshatalmat, a Tanácsköztársaság idején kifejtett aknamunkájukkal, valamint azzal, hogy a lemondás pillanatában megtévesztették a kommunistákat a hadsereg tényleges állapotát illetően.

Rudasnak a magyar proletariátus forradalmiságát illető állításait Landler Jenő erősen megbíráta. Védelmébe vette a magyar munkásságot, példák egész során keresztül bizonyította, miként növekedett a forradalmi hangulat a munkásság körében az oroszországi forradalmi események nyomán.⁵⁵ A példák felsorakoztatásán azonban nem ment túl. Nem elemezte a munkásság forradalmi hangulatát befolyásoló körülményeket, nem vizsgálta azokat az okokat, amelyek elősegítették a munkásság körében folyó jobboldali szociáldemokrata aknamunka sikerét. Válaszcikkében⁵⁶ Rudas nem tartja kielégítőnek Landler érvelését és kifejti, hogy röpiratának célja éppen az, hogy megvizsgálja, milyen okok játszottak közre abban, hogy „a proletariátus, amely gazdasági helyzeténél fogva objektíve forradalmi osztály”, nem cselekszik minden helyzetben ennek megfelelően. De Rudas, aki válaszcikkében és röpiratában is felemlíti, hogy a proletariátus forradalmisága 1919. június 24. után elhalványul, nem adott világos választ arra, miképpen volt ez összefüggésben a munkásság érthető kifáradásával, a kommunista párt hiányával, a szociáldemokrata aknamunkával.

A kommunisták 1919—1920-ban még kitartottak agrárprogramjuk helyesége mellett is, nem vizsgálták kellően viszonyukat a kispolgársághoz, illetve a kispolgárság viszonyának változását a Tanácsköztársasághoz. Nem elemezték mindennek összefüggéseit abban az értelemben, hogy miért nem kerülhetett sor július végén olyan mozgósításra, mint 1919. május 2-án. Túlhangsúlyozták a munkásosztály felelősségét a bukásban, ezzel akaratlanul elhomályosították azt a történelmi tényt, hogy a Tanácsköztársaságot a nemzetközi imperializmus döntötte meg. A magyarországi proletárdiktatúra elvesztése elsősorban a támadásba lendült nemzetközi erők győzelme volt. A belső aknamunka, valamint a Tanácsköztársaság vezetésében elkövetett hibák ezt a győzelmet megkönnyítették.

Az értékeléseknek ezek a fogyatékosai bizonyos elméleti gyengeség mellett talán összefüggnek azzal is, hogy a tanácskormány lemondott ahelyett, hogy új mozgósítással végső harcra hívta volna a proletariátust. Ma úgy látjuk, hogy a Tanácsköztársaság osztálybázisának leszűkülése következtében egy nagy, általános forradalmi felkelés már nem lett volna lehetséges. De széles méretű fegyveres ellenállás sem menthette volna meg a Tanácsköztársaságot. Csak két tényező segíthetett volna: Az európai szocialista forradalom vagy Szovjet-Oroszország közvetlen katonai segítsége. Mivel a körülmények egyiket sem tették lehetővé, bukásának oka az imperialista intervenció katonai túlereje volt.

Kétségtelen viszont, hogy a fegyveres harc elmaradása gátolta a további kibontakozást, nehezítette a kommunisták számára a helyes osztály-erőviszonyok felmérését. Bizonyos illúziókat, téves nézeteket és helytelen értékeléseket merevített meg, amelyekről a magyar kommunisták csak nehezen, sok további vita árán tudtak megszabadulni.

A párt hiányának következményeit vizsgálva a Tanácsköztársaság időszakában, figyelemre méltó megállapításokat tettek az új típusú kommunista párt megteremtésének szükségessége mellett. Ez nagyban erősítette saját pártépítő munkájuk elvi kérdéseinek tisztázását, de előmozdították a pártról folyó

⁵⁵ Proletár, 1920. jún. 30. *Landler Jenő*: Forradalmi volt-e a magyar munkásság?

⁵⁶ Proletár, 1920. júl. 15. *Rudas László*: Forradalmi volt-e a magyar munkásság?

nemzetközi vitában is a lenini párt fogalmának megértését. A magyar példa azt bizonyította, hogy a proletariátusnak nemcsak a hatalomért vívott küzdelemben, hanem a hatalom birtokában is szüksége van a forradalmi pártra.

Bár az újjáalakult párt szervezeti szabályzata csak 1920 nyarán készült el, már ekkor jelentős lépéseket tettek a forradalmi párt szervezeti elveinek kidolgozásában is. Állást foglaltak a zárt és centralizált párt mellett, amelybe válogatás nélkül nem léphet be bárki. Követelik a párton belüli elvi egységet és távol akarják tartani a párttól az ingadozó kispolgárokat. „A kommunista pártnak nem csupán fizető tagokra van szüksége, hanem cselekvő, küzdő és kitartó forradalmi harcosokra, akiknek önzetlen áldozatkészsége nemcsak a forradalmi felkelés megvívását, de annak fegyelmezett, tervszerű előkészítését, a proletártömegek forradalmi öntudatának kimélyítését szakadatlan munkával lehetővé teszi. A kommunista párt szervezeteihez való tartozásnak nem szabad köznapi, lélek nélküli megszokássá válnia, de meg kell maradnia a forradalmi öntudat és áldozatkészség szakadatlanul élő és mégis emelkedett megnyilvánulásának.”⁵⁷

Ugyanakkor, amikor szakítottak azzal a Tanácsköztársaság idején a kommunisták között is elterjedt nézettel, hogy a munkásosztály egészének forradalmisága szinte feleslegessé teszi a pártot, állást foglaltak a munkásmozgalmon belül elterjedt és a burzsoázia által is sokszor hangoztatott nézetek ellen, amelyek a kommunista mozgalmat szűk szekta mozgalmának minősítették. Bár műveikben a Tanácsköztársaságot illetően kevés szó esett konkrétan a párt és a tömegek kapcsolatáról, a párt szervezeti felépítésére vonatkozó megállapításaikban megfelelően kimunkálták a párt és az osztály kapcsolatát. A lenini pártépítési elvekhez híven párttagságuk köteleességévé teszik, hogy mindenütt dolgozzanak, ahol a proletariátus tömegei jelen vannak. Arra vonatkozóan, hogy miképp folyják ez a munka, azt mondják: (a kommunista) „nemcsak pártszervezeti csoportokat alkot, de mindenütt, ahol együtt dolgoznak vagy együttlnek kommunisták, csoportba tömörülnek egyöntetű fellépés, egységes szereplés és az agitáció lehetőségének kihasználása céljából. Minden gyárban, minden munkahelyen kommunista szervezetet létesíteni, ezeket kiépíteni, kiszélesíteni: ez a pillanat legelsőrendű feladata”.⁵⁸

Ezeket a tanulságokat elsősorban a Kommunisták Magyarországi Pártja számára összegezték. A magyarországi helyzet ismeretében azonban azt is tudták, hogy a pártszervezés Magyarországon legális körülmények között nem lehetséges. Az illegális pártépítés kérdései még további kimunkálásra vártak. A forradalmi párt jelentőségének és szerepének meghatározásában azonban a magyar kommunisták valóban segítettek a nemzetközi forradalmi munkásmozgalommal.

A további kérdésekben elfoglalt álláspontjaikról azonban nem mondhatjuk el ugyanezt. E kérdések elemzésénél, mindenekelőtt a parlamentarizmushoz való viszony vizsgálatánál megmutatkoztak elméleti fogyatékoságok, szindikalista beütések, de megnyilvánult „balos” látásmódjuk is.

Lukács György a „Zur Frage des Parlamentarismus”⁵⁹ című cikkében azt fejtegeti, hogy a kommunisták számára a parlamentben való részvétel pusztán defenzív politika. Legjobb esetben tehát csak a forradalom hanyatló szakaszá-

⁵⁷ Kun Béla id. gyűjt. köt. 360—361. l.

⁵⁸ Uo. 359—360. l.

⁵⁹ Kommunismus, Zeitschrift der Kommunistischen Internationale für die Länder Südosteuropas, Wien. 1920. márc. 1. első évfolyam 6. füzet, 161. l.

ban, illetve nem forradalmi időszakban engedhető meg, hogy részt vegyenek a parlamenti munkában. Ebből következik, hogy a parlamenti harc nem igazi küzdelem, és nem több, „mint a tényleges harcra való előkészület”.⁶⁰ A kommunisták parlamenti harcában éppen azt a lehetőséget nem ismerte fel, hogy általa is lehet harcolni a reformisták oly kedvelt tétele ellen, amely azt hirdeti, hogy a parlament az igazi „népképviselet”. Sőt, Lukács György attól félt, hogy a kommunisták részvétele a parlamentben éppen hogy megerősíti a munkásság körében e reformista tantételt.⁶¹ Éppen ezért megoldásként a parlament nyílt szabotálását ajánlotta.⁶²

A parlament kérdéséről Kun Béla, aki különösen sokat foglalkozott a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseivel, szintén többször írt. Írásaiban lényegében szintén elveti a kommunisták számára a parlamenti harcot. Kun — amint az első sorban „Die Ereignisse in Deutschland” című cikkében kiderül — ⁶³ lebecsülte azokat az illúziókat, amelyeket a munkásosztály még a polgári demokrácia iránt táplált. Azt hitte, hogy a burzsoá diktatúrák már teljesen lelepleződtek. Nem vette észre, hogy „a demokrácia” még vonz munkásrétegeket, nem számolt eléggé a szociáldemokratáknak és az általuk kieszközölt politikai, szociálpolitikai reformoknak a tömegekre gyakorolt hatásával sem. A polgári demokráciákat a korabeli kommunista szóhasználatnak megfelelően demokratikus ellenforradalmaknak nevezte, — nem tett különbséget a polgári demokráciák és az egyre gyakrabban jelentkező jobboldali ellenforradalmi hatalmi törekvések között.⁶⁴ A jobbol-

⁶⁰ „Das Parlament, das ureigenste Instrument der Bourgeoisie, kann mithin nur eine defensive Waffe des Proletarats sein. Die Frage des »Wann« ihrer Anwendung ist deshalb von selbst gegeben: eine Phase des Klassenkampfes, in der dem Proletariat, sei es infolge der äusseren Kraftverhältnisse, sei es infolge der eigenen ideologischen Unreife, nicht möglich ist, mit seinen eigentlichen Angriffsmitteln die Bourgeoisie zu bekämpfen. Die Aufnahme der parlamentarischen Tätigkeit bedeutet also für jede kommunistische Partei das Bewusstsein und das Geständnis, dass die Revolution in absehbarer Zeit undenkbar ist. Das in die Defensive gedrängte Proletariat mag dann die Tribüne des Parlaments zu Agitations- und Propagandazwecke benutzen: es mag die Möglichkeiten, die die »Freiheit« der Bourgeoisie den Mitgliedern des Parlaments sichert, als Ersatz von sonst abgeschnittenen Aeusserungsformen anwenden: es mag die parlamentarischen Kämpfe mit der Bourgeoisie zur Sammlung der eigenen Kräfte, für Vorbereitung des wirklichen, des eigentlichen Kampfes gegen die Bourgeoisie gebrauchen. Dass eine solche Phase eventuell eine ziemlich grosse Zeitspanne dauern kann, versteht sich von selbst, ändert aber nichts an der Tatsache, dass die parlamentarische Tätigkeit für eine kommunistische Partei niemals mehr als Vorbereitung zum eigentlichen Kampfe, niemals der eigentliche Kampf selbst sein kann.” Uo. 164. l.

⁶¹ „Der Opportunismus — die grösste Gefahr der parlamentarischen Taktik — hat seine letzten Grundlagen gerade hierin: jede parlamentarische Tätigkeit, die in ihrem Wesen und in ihrer Wirkung nicht über das Parlament hinausgeht, nicht wenigstens die Tendenz zur Sprengung des parlamentarischen Rahmens hat, ist opportunistisch. Hiebei kann die schärfste Kritik, die innerhalb dieses Rahmens ausgeübt wird, nicht das geringste ändern. Im Gegenteil. Gerade durch die Tatsache, dass eine scharfe Kritik über der bürgerlichen Gesellschaft im Rahmen des Parlaments möglich erscheint, wird zu der von der Bourgeoisie erwünschten Trübung des proletarischen Klassenbewusstseins beitragen. Die Fiktion der bürgerlich-parlamentarischen Demokratie ruht ja gerade darauf, dass das Parlament nicht als ein Organ der Klassenunterdrückung, sondern als Organ des »ganzen Volkes« erscheint. Indem jeder Wortradikalismus — durch die Tatsache seiner parlamentarischen Möglichkeit — die Illusionen der unaufgeweckten Schichten des Proletariats in Bezug auf diese Fiktion bestärkt, ist er opportunistisch und verwerflich.” Uo. 166. l.

⁶² „Das Parlament muss also als Parlament sabotiert, die parlamentarische Tätigkeit über Parlamentarismus hinaus getrieben werden.” Uo. 166. l.

⁶³ Kun Béla cikke négy folytatásban jelent meg a Kommunismusban: 1920. márc. 27., ápr. 3., 17., 24.

⁶⁴ „Die durchsichtigste der demokratischen Illusionen war die Verankerung der Bewaffnung des Proletariats. Sie gehört entschieden bereits der Vergangenheit an. Die deutschländischen

dali erők fellépésétől azt várta, hogy az siettetni fogja a baloldal erőinek összefogását a polgári demokrácia elleni eredményes küzdelemre. Ebben az értelemben bizonyos reakciók fellépéseknek pozitív jelentőséget tulajdonított. Nem látta a differenciált taktika szükségességét, nem értette meg, hogy az adott esetben szükség van a parlamenti harcra is. „Die Durchführung des Parlamentsboykotts” című cikkében⁶⁵ azt hangoztatta, hogy a kommunisták vezetésével aktív tömegmozgalmat kell létrehozni a választások idején, fel kell használni a választási agitációt a parlament bojkottálására.⁶⁶

Viszonylag jobban megértette a parlamenti harc szükségességét Rudas László a „Fragen der kommunistischen Taktik” c. cikkében.⁶⁷ E cikk hozzászólás volt a Kommunista Internacionálé Nyugateurópai Titkársága által kibocsátott „Irányelvek a Kommunista Internacionálé Taktikájáról, a proletárdiktatúráért vívott harcban” című írásos anyaghoz. Cikkében Rudas kifejti, hogy bár a kommunista párt ellensége a demokráciának (amennyiben a demokrácián a burzsoá demokráciát értjük), mégis előfordulhatnak olyan esetek, amikor a proletariátus érdekében áll, hogy a kommunisták a parlamenti harcokban részt vegyenek. Rudas szerint elsősorban azok az országok jöhetnek ebből a szempontból számításba, ahol a kommunisták számára semmilyen más lehetőség a propaganda vagy agitációs munka számára nem létezik. Bár nem veti el olyan kategórikusan a parlamenti harcot, mint Kun vagy Lukács, igen nagyok a fenntartásai. Érdekes módon a parlamenti harcban a kommunisták számára is az opportunizmusba süllyedés veszélyét látja. Attól félt, hogy a parlamenti harc során a kommunisták elkényelmesednek és elhanyagolják a forradalmi tömegmunkát.⁶⁸

Az elmondottakból kitűnik, hogy a magyar kommunisták ebben az időben még nem értették meg a parlamenti munkában rejlő lehetőségeket. Rudas cikkében csillant fel csupán az a gondolat, amelynek megvalósítása a magyar kom-

Klassenkraftverhältnisse lassen nicht einmal eine Verfügung zu, die dem österreichischen Volkswehrsetzungsschwindel gleichkäme. Es genügten drei Tage, um die Lügenhaftigkeit und Unmöglichkeit dieser Illusion zu durchschauen. Jede Revolution, die in das Stadium der Verfassunggebenden Nationalversammlung gelangt, schlägt in Gegenrevolution um. Jede bürgerliche Staatsverfassung ist schon das Produkt der Konterrevolution. Das Unterwaffenhalten des Proletariats bedeutet die Institutionierung des Klassenheeres, mithin die Permanenzklärung der Revolution. Es ist also ein Widerspruch, der keine Sekunde bestehen könnte, ohne den Rahmen des Bourgeoisstaates zu durchbrechen, um in der Diktatur des Proletariats seine Lösung zu finden”. Uo. 348. l.

⁶⁵ Kommunismus, 1920. máj. 8.

⁶⁶ „Der aktive Boykott bedeutet, dass die kommunistische Partei sich nicht mit der Aufgabe der Parole gegen die Beteiligung an den Wahlen begnügt, sondern im Interesse der Durchführung des Boykotts eine ebenso ausgedehnte revolutionäre Agitation entfaltet, als ob sie in die Wahlen eingetreten wäre...” Uo. 552. l. 1920 júniusában Lenin mindkét szerző (Kun, Lukács) cikkeit megíráta, nézeteiket rossznak, nagyon balosnak minősítette. Lenin Művei 31. köt. Bpest. Szikra 1951. 160—162. l.

⁶⁷ Kommunismus, 1920. febr. 22.

⁶⁸ „Allerdings steht zum Beispiel eine jede kommunistische Partei der Demokratie feindlich gegenüber, wenn man unter Demokratie die heutige Bourgeoisie-Diktatur versteht. Trotzdem kann eine Situation vorhanden sein, in der es wünschenswert ist, Vertreter im Bourgeoisieparlament zu haben, welche das revolutionäre Interesse des kommunistischen Proletariats von dieser Tribüne verkünden. Dies wird in solchen Ländern vorkommen, wo eine andersartige Agitation und Propaganda erschwert oder ganz unmöglich ist. Der Parlamentarismus ist aber ein gefährlicher Boden. Man muss sich mit aller Vorsicht des Parlaments als Waffe bedienen... Wenn man aber bedenkt, dass der Parlamentarismus auch von den Sozialdemokraten einstens nur als Mittel und nicht als Zweck betrachtet wurde, und sich dennoch mit der Zeit als der Weisheit höchster Schluss entpuppte, wenn man die korrumpierende Wirkung des Parlamentarismus und die Verselbständigung der Arbeiterabgeordneten gegenüber den Massen, mit denen sie die Führung verlieren, in Betracht zieht, muss man in seiner Anwendung sehr behutsam verfahren.” Uo. 132. l.

munisták számára az ellenforradalmi, de parlamenti rendszerű Magyarországon nagyon fontosá válhatott. Szolgáljon azonban a magyar kommunisták mentéséül az, hogy ebben a kérdésben saját történelmi tapasztalataikra nem támaszkodhattak. Legtöbbjük természetesen szívesen a Szociáldemokrata Párt soraiban kezdte mozgalmi pályafutását, márpedig az MSzDP 1919 előtt nem volt parlamenti párt. Emellett a parlament elvetésében az SzDP választójogi politikájával szembeni kritikájuk is kifejezésre jutott.

A tanácsok és a szakszervezetek szerepét érintő vitákhoz a magyar kommunisták nem sokat szóltak hozzá. A szociáldemokratákkal kapcsolatos állásfoglalásaikkal viszont alakították a kommunista taktikát, különösen a centrum viszonylatában.

A centrum megítélésében folyó nemzetközi vitában a magyar kommunisták saját — kétségtelenül kedvezőtlen — történelmi tapasztalataikkal a „balos” irányzatot erősítették. A Magyar Tanácsköztársaság tényei ugyanis nemcsak a jobboldali szociáldemokraták osztályáruló politikájáról rántották le a leplet, hanem arra is példát adtak, hogy részben a proletárdiktatúra kiépítésével kapcsolatos nehézségek, részben a kudarc láttán hogyan tántorodnak el a centrum képviselői is a forradalomtól. Ezt nemcsak a proletárdiktatúra időszakában tanúsított magatartásuk illusztrálta, hanem maguk a magyar centristák is bizonyították, amikor a politikai emigrációjukban együtt fújták a jobboldallal és a burzsoáziával, hogy a Tanácsköztársaság kétségbeesett kísérlet volt csupán, megvalósítását nem akarták. A kommunista emigráció, amikor egyfelől jogosan bírálta a magyar centrista politikusokat, amiért eltántorodtak, sőt fokozatosan szembehelyezkedtek vele, írásaikban már nemcsak a centrista vezetőkkel szembeni fenntartásra készítették a nemzetközi munkásmozgalmat, hanem óva intettek a centralistákkal való mindennemű kompromisszumtól is. Ezzel a centristákkal való tárgyalások ellenzőit támogatták a nemzetközi vitákban. A magyar kommunisták álláspontjukkal saját maguk számára is nehezítették, hogy a magyar centrista emigrációval — a Tanácsköztársaság megítélésében folytatott viták mellett — együttesen léphessenek fel olyan fontos kérdésben, mint a fehérterror elleni közös akció.

A kommunista taktika körül kialakult viták, valamint a Magyar Tanácsköztársaság tapasztalatainak összegezése a nemzetközi munkásmozgalom számára, mint már említettük, a KI II. kongresszusán történt meg.

Mielőtt e kérdések megvitatására a kommunista küldöttek a világ minden tájáról egybegyűltek volna, Lenin megírta „Baloldaliság — a kommunizmus gyermekbetegsége” című művét. Ez a könyv a nemzetközi munkásmozgalmában folyó viták összefoglalója volt, kimutatta, hogy a munkásmozgalmon belül a nemzetközi opportunizmus a legfőbb ellenség, ugyanakkor kimerítően bírálta a nemzetközi forradalmi mozgalom „baloldali” kommunistáinak antimarxista, szektás taktikáját is.⁶⁹ Lenin a Baloldaliságban arra a történelmi tényre hívja fel a nemzetközi kommunista mozgalom figyelmét, hogy „a bolsevizmus mint politi-

⁶⁹ „A kommunistáknak minden erejükkel azon kell lenniük, hogy a munkásmozgalmat és általában a társadalmi fejlődést a legegyszerűbben és leggyorsabb úton vezessék a szovjet hatalom világgyőzelme és a proletárdiktatúra felé. — Ez vitathatatlan igazság. De csak egy kis lépéssel kell tovább menni, az ember azt hihetné, hogy a lépés ugyanabban az irányban történt — és az igazság tévedéssé válik. Elég azt mondani, amit a német és angol baloldali kommunisták mondanak, hogy tudniillik csak egy utat ismerünk el, az egyenes utat, hogy nem tartjuk megengedhetőnek a lavírozást, a megegyezést, a kompromisszumot — és ez már tévedés lesz, amely igen komoly kárt okozhat, részben már okozott és okoz is a kommunizmusnak. A jobboldali csökönységében csak a régi formákat hajlandó elismerni és teljes csődöt mondott, mert nem vette észre

kai eszmeáramlat és mint politikai párt” nélkül az orosz proletariátus nem érhetne volna el sikereit. A kommunisták tanulják meg tehát, hogy a forradalom győzelméhez elengedhetetlenül szükséges a vasfegyelmű forradalmi párt. De arra is figyelmeztetett, hogy a bolsevik pártnak is a forradalmi tapasztalatok egész tárházát kellett összegyűjtenie ahhoz, hogy kiverekedje saját győzelmét. Lenin a nemzetközi kommunista mozgalom figyelmébe ajánlotta, hogy tanuljon a bolsevik párt tapasztalataiból, hiszen a nemzetközi forradalom számára az orosz forradalomnak alapvető tanulságai vannak. Ezenkívül óva intette a kommunistákat, hogy országuk sajátosságairól megfélemlenek.

A „Baloldaliság” 1920 májusában jelent meg és különböző nyelvekre fordítva várta a Szovjet-Oroszországba érkező nemzetközi forradalmi vezetőket.⁷⁰

1920. július 19-én a Kommunista Internacionálé II. kongresszusa megkezdte munkáját. Mielőtt az egyes kérdésekben megszülettek a határozatok, az egybegyűltek szenvedélyesen vitakoztak. Pártról, szakszervezetekről, parlamentarizmusról, a centristákhoz való viszonyról. Vélemények és ellenvélemények váltották egymást. Szinte valamennyi kérdésben elhangzottak „baloldali” és jobboldali állásfoglalások. A kongresszus valódi munkaértekezlet volt, amelyen a nézetek harcában győzött a lenini irányvonal. Valamennyi párt elküldte jelentését a kongresszushoz. A vita elsősorban olyan kérdések körül zajlott, mint párt és osztály, valamint a párt a proletárdiktatúra rendszerében. Újból vitatták a centralizált, zárt párt fogalmát, és napirendre került valamennyi kérdés, amelyben az előző hónapokban nézeteltérés alakult ki. Sokan, akik tapasztalták és elismerték, hogy a proletárdiktatúráért vívott küzdelemben szükség van az új típusú forradalmi pártra, tagadták annak szükségességét, hogy a proletárforradalom győzelme után is kell a párt. Aggódtak, hogy a párt és osztálydiktatúra keveredhetnek, illetve felcserélődhetnek egymással.⁷¹

Lenin a kommunista párt feladatairól szóló beszédében azt mutatta meg, hogy az osztálytársadalomban a politikai párt mindig csak az osztály kisebbségét jelenti, de a marxista pártnak éppen az a sajátosága, hogy ez az öntudatos kisebbség vezeti és felsorakoztatja maga mögé a széles munkástömegeket.⁷² Éppen ezért kell a vasfegyelmű centralizált párt, amely minden helyzetben kifejezésre juttatja a munkásosztály érdekeit.

A parlamenti munka szükségességét taglaló tézisekkel szemben Bordiga olasz küldött ellentézeteket állított fel.⁷³ A francia és német centristák részvétele ellen Wynkoop holland delegátus tiltakozott.⁷⁴ Az angolok és az amerikaiak

az új tartalmát. A baloldali, doktrinerség csökönységében feltétlenül el akar vetni bizonyos régi formákat és nem látja, hogy az új tartalom bármely formán át utat tör magának, hogy nekünk mint kommunistáknak az a kötelességünk, hogy alkalmazni tudjunk minden formát, megtanuljuk miképpen kell a legnagyobb gyorsasággal kiegészíteni az egyik formát a másikkal, felváltani az egyiket a másikkal, taktikánkat hozzáidomítani minden olyan változáshoz, amelyet nem a mi osztályunk; nem a mi erőfeszítéseink idéztek elő.” Lenin Művei 31. köt. 96. l.

⁷⁰ „elvittek a Szmolnij Intézetbe — írja visszaemlékezésében William Gallacher, az angol kommunista mozgalom egyik vezetője —, hogy megkapjam a Moszkvába utazáshoz szükséges papírokat. Ne feledjük: Newcastle-től egészen Leningrádig úgy utaztam, hogy semmiféle papírom nem volt. Mikor a Szmolnij Intézetbe érkeztem, az elvtársak kezembe nyomtak egy könyvet, hogy olvassam, amíg ők elintézik a papírjaimat. Ez volt a címe: „Baloldaliság — a kommunizmus gyermekbetegsége.” Gallacher: Vihar készül. Bpest, Szikra 1950. 8. l.

⁷¹ Tanner felszólalása. Protokoll des II. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale. Hoym. 1921. 78. l.

⁷² Lenin felszólalása. Uo. 87. l. magyarul lásd: Lenin Művei. 31. köt. 234. l.

⁷³ Uo. 421—434. l.

⁷⁴ Uo. 113—136. l.

a reformisták vezette szakszervezetek szakításának szükségességét szorgalmazták.⁷⁵

Az egyes kommunista pártok nézeteiben és így munkájában is kellő mérlegelés nélkül keveredtek és jutottak kifejezésre a saját tapasztalatokból, valamint a nemzetközi tapasztalatokból eredő tanulságok. A kongresszus volt hivatva az általánost az egyeditől elválasztani. A helyes nézetek fokról fokra, vitáról vitára világosabban kristályosodtak ki.

Azzal, hogy a kongresszus elfogadta a Komintern Szervezeti Szabályzatát és a felvétel feltételeit, kifejezésre jutott, hogy a forradalmi munkásmozgalomnak nemzetközi méretekben is szüksége van vezető szervre. A világpártnak elfogadott Komintern egyúttal példa volt valamennyi kommunista párt számára a fegyelmezett pártéletre, a demokratikus centralizmus elvének érvényesítését illetően. Azokban a feltételekben, amelyekhez e szervezetbe való felvételt kötötték, nemcsak a kommunista mozgalom szervezeti életének alapelvei jutottak kifejezésre, hanem a centristákkal szemben követendő politika teljes elvi meghatározása és módszertana is. Leszámolt a balos nézetekkel, megmutatta, hogy mit jelent az elvi engedmények nélküli kompromisszum a munkástömegek megnyerése szempontjából. A kongresszus azonban nem szorítkozott pusztán azokra a kérdésekre, amelyek elsősorban foglalkoztatták a nemzetközi forradalmi munkásmozgalmat, hanem a nemzetközi méretű forradalmi helyzetnek megfelelően felvetette a forradalom szövetségeseinek kérdését is. Ebben az összefüggésben került azután sor az agrárkérdésről, valamint a nemzeti és gyarmati kérdéssről beterjesztett tézisek elfogadására.

A kongresszus még egyszer összefoglalta a magyar kommunisták tapasztalatait és összegezte azok tanulságait a nemzetközi kommunista mozgalom számára. Az üléseken a Kommunisták Magyarországi Pártját az oroszországi magyar hadifogoly mozgalom egyik vezetője, Rudnyánszky Endre és a Bécsből az internálótáborból 1920 tavaszán szabadult Rákosi Mátyás képviselte. Az utóbbi röviddel a kongresszus megnyitása előtt érkezett Szovjet-Oroszországba. Rákosi nyújtotta be a magyar párt jelentését.⁷⁶ A jelentés lényegében megismételte azokat a nézeteket, amelyeket a párt vezetői írásaikban már kifejezésre juttattak. Még egyszer összegezte a következményeket, amelyeket a forradalmi párt hiánya okozott a Tanácsköztársaság idején, majd rátért az újjászervezés problémáikájára. Utalt arra, hogy a fehérterror körülményei között csak óriási áldozatok árán lehet a pártépítő munkát elvégezni. Megállapította, hogy ennek ellenére ez a munka már megkezdődött, és meghozta első eredményeit.

A jelentést a kongresszus tudomásul vette. — A vita során Rákosi Mátyás két ízben kért szót. Első felszólalásában hitet tett az élenjáró párt szükségessége mellett.⁷⁷ A Kominternbe való felvétel körül kialakult vitában viszont támadta a német függetleneket, és az ellenük való harc szükségességét fejtegetve, a magyarországi szociáldemokraták osztályáruló politikáját hozza fel példának.⁷⁸ Mindkét felszólalása híven tükrözte a magyar kommunista vezetők elméleti felkészültségének fokát és annak korlátait. A magyar kommunisták szónokája a pártról szóló nézeteiben az egyetlen helyes, marxista álláspontot juttatta kifeje-

⁷⁵ Uo. 520—523. 1.

⁷⁶ Berichte zum Zweiten Kongress der Kommunistischen Internationale. Hoym. 1921. 36. 1. Magyar fordítását rövidítve közli: Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához II. Bpest. Szikra 1954. 202. 1.

⁷⁷ Id. kongresszusi jegyzőkönyv. 79. 1.

⁷⁸ Uo. 290. 1.

zésre, a szociáldemokratákról alkotott említett nézetek hangoztatásával azonban megmutatta, hogy nem tud különbséget tenni a centrum vezetői és a tömegek között. Rákosi felszólalásából kitűnt, hogy a szociáldemokratákkal szemben követendő taktikát nem értette, és nem volt tudatában annak sem, hogy az egyes kérdések másként vetődnek fel a hatalomért vívott harc idején, mint a hatalom birtokában, vagy éppen egy vereséget szenvedett forradalom utáni időszakban.

A Magyar Tanácsköztársaság tapasztalatait a nemzetközi értekezlet munkája során többször felhasználta. Sőt a Tanácsköztársaság tanulságait vizsgálva túl is ment a magyar kommunisták által felvetett és vizsgált kérdések elemzésén. A KI II. kongresszusa megbírálta a proletárdiktatúra agrárpolitikáját, tanulságokat vont le a nemzetközi munkásmozgalom számára.⁷⁹ Ezzel hozzá is segítette a KMP vezetőit, hogy megkezdjék a Tanácsköztársaság idején folytatott parasztpolitikájuk felülvizsgálatát.

A magyar párt figyelemmel kísérte a tanácskozás egész menetét. Már a kongresszus megnyitása előtt, majd a kongresszus idején megjelentek a „tudósítások” a Proletárban, a KMP hetenként megjelenő folyóiratában.⁸⁰ A magyar kommunisták a kongresszust követő időszakban egész munkájukban igyekeztek érvényesíteni a Komintern útmutatásait.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetői — amint az eddigiekből is látszik — jelentős elméleti munkával készültek a hazai kommunista mozgalom újjászervezésére. Amikor írásaikban a pártépítésnek általános elvi vonatkozásait boncolgatták és a nemzetközi munkásmozgalom számára a forradalmi munkáspárt megteremtésének szükségességét bizonyították, arra is gondoltak, hogy miként tudják ezeket a pártépítő törekvéseket — a forradalmi marxizmus-leninizmus tanításainak megfelelően — a hazai talajon megvalósítani.

A Tanácsköztársaság megdöntését követő magyarországi események minden kétséget kizáróan bizonyították, hogy a kommunista párt csak a szigorú illegális körülményei között jöhet létre. „A diktatúra bukása a magyarországi viszonyokat úgy alakította, hogy a kommunista párt legális szervezésének lehetősége teljesen ki van zárva.”⁸¹ Az illegális volt az alapvető meghatározó tényező, amelyet egy pillanatig sem hagyhattak figyelmen kívül.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának önmagát újjászervezve kellett felkészülnie és a proletárságot is felkészítenie az ellenforradalmi rendszer elleni harcra. A kommunisták számára ez a küzdelem egyet jelentett az új proletárforradalomért való küzdelemmel, tehát az új proletárdiktatúrára való felkészüléssel is. Azt remélték ugyanis, hogy az osztályharcnak ebben a szakaszában érettebb proletariátus fog kikovácsolódní, ideológiailag, szervezetileg magabiztosabb, határozottabb, tettekre és áldozatokra készebb osztály, mint amilyen a megelőző időszakban volt.

Új proletárforradalomra készülve tudták, hogy a harc megváltozott osztályviszonyok, pártok és osztályok megváltozott körülményei között fog folyni. „A forradalom ezzel újra abba a stádiumba jutott, írja Rudas László, amelyben a Károlyi-féle polgári forradalom alatt volt: előkészítő szakaszba. De ugyanaz a helyzet nem ismétlődik meg kétszer. Más előkészítés ez, mint volt az első. Más burzsoázia és más proletariátus vívja ma otthon a harcát, mint akkor. A burzsoá-

⁷⁹ Lenin Művei 31. köt. 249—250. l.

⁸⁰ Proletár, 1920. 8. A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa, és 1920. júl. 15. *Kolozsvári Balázs*: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa.

⁸¹ Kun Béla id. gyűjt. köt. 359. l.

zia letört volt, egy vesztes háború után hirtelen összeomlott államhatalom szervezetlenülül prédául dobta a szervezett proletariátus erejének. A proletárforradalom megszervezte a burzsoáziát, osztálytudatosá tette, s a forradalom bukása erőhöz juttatta. A proletariátus szervezeteit ellenben látszólag meggyengítette.⁸²

Jól látták a kommunisták, hogy más burzsoázia és más proletariátus áll most az osztályharcban egymással szemben. Kérdés azonban, hogy helyesen ítélték-e meg a változás tényleges tartalmát és az ebből fakadó feladatokat.

Ami az ellenforradalmi rendszerről alkotott véleményüket illeti, a Tanácsköztársaság megdöntését követő másfél év fő társadalmi-politikai és gazdasági tendenciáit helyesen ismerték fel. A rendszert velejéig reakciónak tekintették, amely a fehérterror legkegyetlenebb eszközeit alkalmazza a forradalom erőivel szemben. „Budapesten a munkásuralom bukása után azonnal fegyveres tisztí alakulatokat szerveztek, amelyek büntetőkülönítményeknek nevezik magukat. . . Magyarországon ma a burzsoázia meztelen diktatúrája uralkodik, meztelen és leplezetlen, mert ittas a saját győzelmétől és nem érzi szükségét annak, hogy szemérmesen olyan frázisok mögé bújjék, amilyenek mögött a többi országok kapitalistái meghúzódznak.⁸³ Úgy értékelték, hogy Horthy Miklósról és az úgynevezett Nemzeti Hadseregére „a tőke urainak éppen úgy szüksége van, miut a föld urainak”, az adott helyzetből helyesen vonták le azt a következtetést, hogy az antant minden olyan törekvése, hogy „szolid burzsoá osztályuralmat teremtsen”, esődbe kell, hogy jusson. Keresték, hogy ebben a legreakciósabb nyílt burzsoá diktatúrában tulajdonképpen milyenek is a tényleges osztály-erőviszonyok. A válasz nehéznék bizonyult, hiszen a Tanácsköztársaság megdöntését követő hónapokban a különböző ellenforradalmi csoportok között hatalmi vetélkedés folyt. A nagybirtokosok és nagytőkések nem álltak ki nyíltan a politikai élet porondjára, a középrétegek minden korábbinál jelentősebb politikai szerephez jutottak. Az elnyomott és kizsákmányolt osztályokkal — a kapitalista restaurációt megvalósítandó — egy ténylegesen szervezett erő állott szemben: a „Nemzeti Hadsereg”. A magyar uralkodó osztályok vetélkedésének láttán, valamint a „Nemzeti Hadsereg” tevékenységének ismeretében 1919 végén, 1920 elején kialakult a magyarországi politikai hatalmat illetően az a nézet, hogy az tulajdonképpen katonai diktatúra, amelynek körülményei között folyik az osztályok harca a hatalomért. Az erőviszonyokkal kapcsolatban az a véleményük, hogy még egyik osztály sem elég erős arra, hogy vezessen.⁸⁴

A következő hónapokban a további magyarországi hatalmi vetélkedéseket vizsgálva, három nézet alakult ki a magyar ellenforradalom osztálytartalmát illetően a magyar kommunisták körében. Ezek szerint: 1) a magyar ellenforradalmi rendszer osztályoktól függetlenített katonai hatalom, 2) a hatalom tényleges birtokosa a kispolgárság, 3) a különítményesek mögött a nagybirtokosok és a fináncotkések állnak, akiknek politikai és gazdasági érdekei egyaránt a konszolidációt kívánják. (Ez utóbbi nézet 1920 közepétől kezdve honosodott meg.)⁸⁵

Az ellenforradalmi rendszer osztályellentéteinek vizsgálata közben, a hatalmi vetélkedések láttán az egyes osztályoktól látszólag elszakadt különítményesek

⁸² Rudas László: A szakadás okmányai. Wien 1920. 72. l.

⁸³ Rote Fahne, 1919. aug. 7.

⁸⁴ Die Rote Fahne melléklete, Vörös Újság. Bécs. 1920. febr. 8. Kisgazdák, nagygazdák, 1920. ápr. 1. Karhatalom és Kontrahatalom.

⁸⁵ A különböző állásfoglalásokra vonatkozólag lásd: Proletár 1920. június—decemberi cikkeit. A fenti nézetek egyike vagy másika szinte valamennyi cikkben jelentkezett.

tevékenysége nyomán felmerült a magyar kommunistákban az a gondolat, hogy a Magyarországon létrejött politikai reakció nem bonapartizmus-e.

Honnan került a Kommunisták Magyarországi Pártja soraiba ez a nézet? Elsősorban a történelmi analógiából. A magyarországi helyzetben a burzsoázia és a proletariátus osztályharcában, az uralkodó osztályok egymásközi ellentétében a franciaországi 1848-as forradalmat követő viszonyok történeti megismétlődését látták. „Valahányszor a burzsoá társadalomban az osztályharcok olyan éles formát öltenek, akár a burzsoázia különböző rétegei között, akár a burzsoázia és a proletariátus között, hogy a társadalmi rend már csak nyílt erőszakkal tartható fenn, beáll a fegyveres cröszak uralma, amely egy kalandort állít a kalandorhadzsereg élére, aki azután erőszakosan »békére« kényszeríti az osztályokat.”⁸⁶

Ezt az analógiát nem tekinthetjük merev és történelmietlen összehasonlításnak. A gondolat részbeni jogosságát indokolja, hogy a bonapartizmus annak idején a politikai reakció új formáját jelentette a forradalmi mozgalmakkal szemben. A magyarországi ellenforradalmi rendszer lényegében a XX. század politikai reakciójának ismét új válfaját jelentette: a fasizmust. A fasizmus a kapitalizmus általános válságának talaján fakadt. Történelmi feladata szintén az, hogy a forradalmi mozgalmakat elfojtsa, terjedésüknek gátat vessen. De míg a bonapartista állam a valóságban tényleg bizonyos osztály közötti egyensúlyállapoton alapult, addig a fasiszta diktatúra a fináncoligarchia diktatúrája. Az viszont történelmi tény, hogy a fasiszta diktatúrák keletkezésének időpontjában mutatkozik bizonyos labilitás az egyes osztályok között. Ez a vonás különösen jellemző volt a magyarországi állapotokra. Így a KMP-től eredő értékelést úgy is tekinthetjük, mint az első világháború utáni újfajta politikai reakció felismerésének a csíráját. A fasiszta diktatúra elnevezés csak később honosodott meg, de a hatalom jellegzetességének megítélésében a magyar kommunisták jó nyomon jártak.

A Simonyi-Semadam-kormányt felváltó Teleki-kormány megalakulásából helyesen szűrték le azt a következtetést, hogy erősödik a nagybirtokosok és a nagyburzsoázia politikai hatalma és növekszik az uralkodó osztályok minden részében a politikai konszolidáció utáni vágy. A rendszert ennek ellenére — és hozzátűzhetjük, jogosan — igen ingatagnak ítélték meg, a kivezető útnak viszont csak a proletárdiktatúrát tartották és hangoztatták, „az egyetlen mód a tisztí különítmények legyőzésére és a gazdasági anarchiából való megmenekülésre: a proletárforradalom” írják.⁸⁷

A Kommunisták Magyarországi Pártja politikai irányvonala fejlődését vizsgálva sokan úgy vélik, hogy a proletárdiktatúra megdöntését követő időszakban helytelen volt azonnal kiadni a második Tanácsköztársaságért való harc jelszavát. Azt kéri számon, hogy miért nem valamiféle szélesebb osztályszövetségben indította meg a KMP az ellenforradalmi rendszer elleni harcát. Az ilyen kérdésfelvetés az adott körülmények teljes figyelmenkívül hagyásáról tanúskodik.

Több tényező is indokolja, hogy a magyar kommunisták ebben az időszakban nem mondhattak le a „második Tanácsköztársaság” megteremtésének programjáról és e jelszó jegyében folytatott szervezkedésről. Nem is tehetők volna ezt akkor, amikor a proletárforradalom győzelmének lehetősége, a világ-

⁸⁶ Proletár, 1920. nov. 11. Reálpolitika az ellenforradalom ellen.

⁸⁷ Proletár, 1920. dec. 2. „Rend” és ellenforradalom.

forradalom menetében bekövetkezett lassúbbodás ellenére is nemzetközi méretekben még korántsem dőlt el. A magyar kommunisták egész tevékenységüket ebben a forradalmi légkörben végezték. Nem változtathatták meg a jelszót azért sem, mert az ellenforradalmi rágalmak özönével szemben nemcsak a lezajlott proletárforradalom tényét, de magának a proletárforradalomnak az eszméjét, erkölcsi jogosultságát és történelmi időszerűségét is meg kellett védeniük. Azt is tudniuk kellett, hogy eredményes osztályharcot csak erős forradalmi párt megteremtésével vívhatnak. Egy ilyen pártban pedig az adott helyzetben csakis az új Tanácsköztársaságért folyó harc zászlaja alatt lehetett a kommunista gondolkodású harcosokat tömöríteni. Az új Tanácsköztársaság jelszavát elejteni ebben a történelmi pillanatban egyenlő lett volna a levert Tanácsköztársaság megtagadásával.

A szélesebb osztályszövetség visszavetített követelése történelmileg szintén megalapozatlan. A fehérterror az ellenforradalom karmaiba lökte az ingadozó vagy közömbös rétegeket, másrészüket pedig a megfélemlítéssel dermedt passzivitásba szorította. A forradalmi erőkkel való szövetség olyan súlyos kockázattal, közvetlen életveszéllyel járt, amitől az érintett rétegek visszariadtak, így valamiféle közvetlen osztályszövetség kibontakoztatása irreális volt.

Amint utaltunk rá, a magyarországi kommunisták figyelték, elemezték a magyarországi ellenforradalmi rendszer konszolidációs folyamatát, a benne végbemenő változásokat, harcokat. A proletárforradalom újbóli magyarországi győzelmének lehetőségét azonban elsősorban nem a magyarországi osztály-erőviszonyok kedvező változásától várták, hanem a proletárforradalom nemzetközi előrehaladásától, mindenekelőtt a németországi proletariátus eredményes harcától. A nemzetközi események, minden ellentmondásosságuk ellenére is 1921-ig, de sok tekintetben egészen 1923-ig jogosan tápláltak bennük reményeket.

Németországban, ahol vereségek és győzelmek gyors tempóban váltották egymást, a Kapp-puccs azt mutatta, hogy a munkásság képes az ellenforradalmi erők támadásának szétverésére.⁸⁸ A puccs leverését követő hónapokban olyan mértékben növekedett a kommunisták befolyása a munkástömegek körében, hogy 1920 decemberében a Független Szociáldemokrata Párt tagságának nagy része csatlakozott a kommunistákhoz. Ezzel a kommunista párt Németországban tömegpárttá lett.⁸⁹ Biztatóak voltak a forradalom győzelme szempontjából az olaszországi munkásmozgalom eseményei is.

Az indokolt bizakodás mellett a magyar kommunisták sok esetben elhamarkodott derűlátással ítélték meg egyes nemzetközi eseményeket. Számos ilyen megalapozatlan értékelés is napvilágot látott tollukból. A proletárforradalom szempontjából elsöprő jelentőségű győzelmekről írtak, olyan események kapcsán, amikor az események kedvező értelmezését csak saját türelmetlenségük, óhajuk, sokszor érthető, de a nemzetközi munkásmozgalom számára veszélyes, megalapozatlan derűlátásuk láttatta velük.

Kétségtelen, hogy foglalkoztatta őket a forradalom menetében beállott lassúbbodás is. Látták, hogy „a proletárforradalom hosszas folyamat, váltakozó esélyekkel”, a forradalom fejlődésében bekövetkezett lassúbbodás magyarországi hatását vizsgálva megcsillant a gondolatukban, hogy Magyarországon egy polgári demokráciáért vívott harc is szolgálhatja a proletárforradalom ügyét,

⁸⁸ Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. 1962. 2. sz. Wilhelm Können: Erinnerungen an den Kapp-Putsch.

⁸⁹ A német munkásmozgalom rövid története. Bpest, Kossuth. 1964. 88—89. l.

„ha úgy látnók, hogy a mai magyar fehérterror megszüntetése csak úgy lehetséges, hogy ideiglenesen polgári demokrácia alakuljon, vagyis ha úgy látnók, hogy a fehérterror dühöngése még mindig nem volt elég arra, hogy a magyar proletariátus a proletárdiktatúra szükségességéről meggyőződjk és ezért szükségesnek látnók a magyar proletariátus meggyőzhetősége érdekében agitációs szabadságunkat egy polgári demokrácia keretében elérni: végül ha a világforradalom menetét lassúnak teteleznénk fel — akkor hajlandók volnánk egy polgári demokratikus alakulat létesítését a saját erőnkéből is előmozdítani.”⁹⁰

Ekkor azonban még bíznak a soronlevő világforradalomban és a polgári demokráciáért való harc gondolatát mint időszerűtlen elvetik. A probléma azonban visszatér, és 1921-től, amikor a nemzetközi és a hazai események egyre aktuálisabbá teszik, ismét sokat foglalkoztatja a magyar kommunistákat. Keresik, mindinkább kutatják, hogy a polgári demokrácia és a proletárdiktatúra viszonya hogyan alakulhat Magyarországon.

A pártépítés és a proletariátus előtt álló osztályharc esélyei szempontjából elengedhetetlenül fontos volt magának a munkásosztály helyzetének a felmérése is. A magyar kommunista vezetők sokat foglalkoztak a fehérterrorral, írásaikban a nemzetközi közvélemény előtt is bizonyították a terror szörnyűségét, feltárták a magyar dolgozók szenvedéseit. Emelkedett hangú cikkeket írtak az osztályharcban elesettekről, méltó emléket állítottak a forradalom számos mártírjának. A proletariátus tényleges helyzetének átfogó elemzésével azonban ekkor még adások maradtak. Mentségükre szóljon, hogy viszonylag kevés tény és adatanyag birtokában voltak. Mulasztásként róható fel viszont, hogy a fehérterror nem vizsgálták abból a szempontból, hogy milyen mértékben gyengítette a forradalmi erőket Magyarországon. A fehérterrornak a tömegekre gyakorolt hatását leegyszerűsítve és egyoldalúan abban összegezték, hogy az ellenforradalmi vérengzés növeli az új proletárdiktatura kikiáltása iránti vágyat. Az ilyen nézet hamis képet adott a proletariátus osztálytudatáról és annak fejlődéséről.

Az említettekkel függött össze a szociáldemokrata párt megítélése, valamint a szociáldemokrata párt és a munkások kapcsolatának értékelése. Azt remélték, hogy az ellenforradalmi hónapok szenvedései, valamint a jobboldali szociáldemokrata vezetőség tevékenysége siettetik a kiábrándulást a szociáldemokrata pártból. Figyelmen kívül hagyták, hogy az ellenforradalom lecsapott a szociáldemokrata munkásokra is, sőt a szociáldemokrata vezetőknek is félniük kellett a „kurzus”-tól. A Szociáldemokrata Párt minden legalitása ellenére üldözött munkáspárt volt, a munkásság egyedüli legális pártja. A munkások jelentős része a szociáldemokrata párthoz való tartozásában a munkásmozgalomhoz való hűségét juttatta kifejezésre.⁹¹ A szociáldemokrata párttal szemben kifejtett kritikai észrevételekkel egyidőben a munkásmozgalom legális szervezeteiben — mindenekelőtt a szakszervezetekben — végzendő munkát fontosnak találták. „A szakszervezetek a munkásmozgalom történelmi intézményei. A munkásság érzelmi világának elpusztíthatatlan része a szakszervezetekhez való ragaszkodás; a szívéhez van növe. Nem a szakszervezeti intézményt kell támadni, hanem az

⁹⁰ Proletár, 1920. szept. 30. Egységes emigráció.

⁹¹ Die Rote Fahne melléklete, Vörös Újság 1920. febr. 26. Félmillió. A cikk Somogyi Béla temetésének történetét írja le. A temetésen hatalmas munkástömegek vettek részt, kommunisták és szociáldemokraták egyaránt. A munkásoknak — amint azt a cikk is helyesen megállapítja — ez a demonstrációja tüntetés volt az ellenforradalmi rendszerrel szemben, nem volt azonban tüntetés a szociáldemokrácia ellen, amint ezt tévesen következtetik.

öntudatos kommunista érzelmű szervezett munkásnak meg kell vívnia a csatát a szakszervezetekért.⁹²

A Kommunisták Magyarországi Pártja stratégiájának és taktikájának kialakítását illetően sok ellentétes nézet került ekkor felszínre. Kérdés, hogy az elemzésekben jelentkező ellentmondások mennyiben zavarták ekkor a kommunisták gyakorlati munkáját. A párt újjászervezésének első nagy küzdelmeit, valamint a magyarországi események alakulását mérlegelve azt mondhatjuk, hogy ekkor még nem sokban. A magyar proletariátus le volt verve, erői megfogyatkoztak, csak a nemzetközi osztály-erőviszonyokban beállott döntő változás esetén, a kegyetlen ellenforradalmi terrortól megszabadulva válhattak volna teljesen hatékonyá ismét a forradalom energiái. A proletariátus harcának eredményességéhez viszont mindenekelőtt forradalmi párt kellett. E párt megteremtéséért a magyar kommunisták elméletben és gyakorlatban is mindent megtettek.

Már megmutattuk, hogy a magyar kommunisták milyen intenzíven foglalkoztak a zárt, centralizált párt szükségességével. A párt létének fontosságát az emigráció első percétől kezdve vallották. A Komintern II. kongresszusa után pedig azt is kidolgozták, miként valósíthatják meg a demokratikus centralizmus lenini elvét a magyar kommunista mozgalomban. 1920 nyarán adták ki a KMP Ideiglenes Szervezeti Szabályzatát.⁹³ Ez kimondja, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja a Kommunista Internacionálé Magyarországi Csoportja része a világpártnak. Tagjai sorába aktív és együttérző tagok tartoznak. (Az utóbbiakon a tagjelölteket érti.) Meghatározza az aktív, valamint az együttérző tagok jogait és kötelességeit. Ezek között szerepelnek: a párt szervezetében végzendő pártmunka, a kötelező tagdíjjárulék. Nem szerepel viszont az a követelmény, hogy párttag csak az lehet, aki elfogadja a párt célkitűzéseit, politikai irányvonalát és ezért harcolni is kész. Mindezt nyilvánvalóan olyan természetesen tartották, hogy említését szükségtelennek érezték.

A szervezeti szabályzat tisztázta a pártszervek egymáshoz való viszonyát, továbbá egyes pártszervezetek és a Központi Bizottság kapcsolatát is. A szervezeti szabályzat értelmében a legkisebb kommunista szervezeti egységnek a kört tartják, amelyet három tényleges, vagyis aktív tag jelenléte esetén munkahelyen vagy munkásegyletekben kell létrehozni. A körök helyi csoportokhoz tartoznak, amelyek létrehozásához legalább öt aktív tagra van szükség. A helyi csoport neveli az utánpótlást, az együttérző tagokat, kapcsolatot tart az egyes csoportok között és biztosítja a tagság kapcsolatát a Központi Bizottsággal. A Központi Bizottság minden elvi jelentőségű kérdésben tartozik „meghallgatni a székhelyen levő aktív csoportnak a véleményét”. A csoport határozata a Központi Bizottságra nem kötelező. A tagokat köti a pártfegyelem: a Központi Bizottság határozatait a tag tartozik saját munkaterületén végrehajtani, ha a Központi Bizottság határozatával szemben fenntartásai vannak, azt közölnie kell, de ugyanakkor annak szellemében kell cselekednie.

A tagok felvétele két aktív tag javaslatára a helyi csoport nyilvános ülésén kell hogy történjék. A tagjelöltégi idő három hónap. A határozatokkal szembe helyezkedőket a pártból kizárják, „a kizárás dolgában a taggyűlés, illetve a Központi Bizottság határoz” — állapítja meg a Szervezeti Szabályzat. Befeje-

⁹² Proletár, 1920. aug. 5. *Király Albert*: A szakszervezeti demokrácia.

⁹³ A Szervezeti Szabályzat tervezetét Kun Béla készítette. PI Arch. 500 f. 1/16. ö. 1—19. l. — A Szervezeti Szabályzat a Proletár 1920. júl. 25-i számában jelent meg. Közli: Dokumentumok a Magyar Forradalmi Munkásmozgalom Történetéből. 1919—1929. Bpest, Kossuth. 1964. 105—107. l

zésül hangsúlyozza, hogy ez a Szervezeti Szabályzat csak a párt konferenciája vagy kongresszusa összehívásáig érvényes. Csak egy ilyen fórum hivatott a végleges szervezeti szabályzat elfogadására. Azokról, akik a pártnak már tagjai voltak, de az ellenforradalom körülményei között a pártnak még nem jelentkeztek, kimondja: „Azok, akik a Kommunisták Magyarországi Pártjának már tagjai voltak, vagy azok, akik a diktatúra alatt és után bizalmi tisztüket kommunistákhoz méltóan töltötték be, s rajtuk kívül álló okokból e három hónapon belül (a szabályzat közzétételét követő három hónapról van szó — Sz.Á.) nem jelentkezettek pártmunkára, ha egyébként nem emelhető ellenük kifogás, kellő igazolás után az együttérző csoport kikerülésével is felvehetőek az aktív tagok sorába.”⁹⁴

A kommunisták a Szervezeti Szabályzatba foglalt szervezeti elveknek megfelelően dolgoztak az emigrációban. Helyi csoportokat stb. hoztak létre, pártgyűléseket tartottak. A hazai szervezetekben az illegális körülményei között az írásbafoglaltaknak csak bizonyos elemeit tudták érvényesíteni. Törekedtek kommunista csoportok létrehozására. Nagy erőfeszítéseket tettek az Ideiglenes Központi Bizottság és az egyes csoportok kapcsolatának fenntartására. A kommunista hazai csoportoknak volt némi kapcsolatuk egymással is, de a konspirációs nehézségek mind ezt, mind pedig az Ideiglenes Központi Bizottsággal való kapcsolatot nagyban akadályozták.

Bár a hazai pártépítésben nem érvényesülhettek a Szervezeti Szabályzatban foglalt elvek, mégis fontos volt ezeknek összegezése, mert ebben jutott kifejezésre a szociáldemokrata politikai és szervezeti elvekkel való szakítás is. „Miként az orosz elvtársaknak a magyar kommunista pártnak is megvan minden oka arra, hogy szakítson a szociáldemokrata pártformával” — írják — „a zárt párt a cselekvő és nem csupán tanácskozó meg határozatokat hozó kommunisták pártja. A sziklaszilárd meggyőződés, osztályfeladatának és a kitűzött céloknak pontos felismerése, vasfegyelm és bátorság a forradalmi munka szolidáris teljesítésében kisebb egységek is hatalmas eredményekre képesítenek.”⁹⁵ A forradalmi proletariátus eredményes harcának érdekében gyökeresen szakítani akarnak ezekkel az elvekkel, mert „a szociáldemokrata párt sohasem képviselt egy, a burzsoázia uralma megdöntésére cselekvőleg irányuló egységes akaratot, és így természetesen, hogy nem is volt neki ennek megfelelő egységes, központosított nemzetközi és országos szervezete.”⁹⁶

A zárt, centralizált párt fogalmának tisztázása közben mutattak rá arra az igen fontos mozzanatra, amelynek említése az Ideiglenes Szervezeti Szabályzathoz kimaradt, de amely az eredményes osztályharcban, a forradalom győzelmét követő építőmunkában is nélkülözhetetlen: a kommunista párt elvi egységre. Ezt hangsúlyozta Kun Béla is: „Nem is fogadhat be válogatás nélkül mindenkit szervezeteibe a munkásosztály forradalmi vezető pártja, mert csupán tagjainak megválogatásával érheti el a cselekvés egységét, melynek viszont az elvi és szervezeti egység az előfeltétele.”⁹⁷

⁹⁴ Uo. 105. l.

⁹⁵ Proletár, 1920. aug. 12. A zárt párt szerepe a forradalomban.

⁹⁶ Proletár, 1920. nov. 25. *Landler Jenő*: Centralizált párt katonailag szervezett fegyelmel I. közli: *Landler Jenő*: Válogatott beszédek és írások. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Gadanez Béla és Szabó Ágnes. Bpest Kossuth, 1960. 359. l. — A cikk további két folytatását lásd: Proletár, 1920. dec. 2., ill. 9-i számában.

⁹⁷ Kun Béla id. gyűjt. köt. 357. l.

A zárt, centralizált párt megeremtése, a tagok megválogatása korlátozta a kommunista párt tagjainak számát. Az illegális körülményei között különösen óvakodni kellett a szektariánizmus veszélyétől. A magyar kommunista emigráció felismerve a veszélyt, kereste a módszereket, amelyekkel szembeszállhatna ezzel a veszéllyel. A kommunista párt és a munkásság közti kapcsolat fenntartásának egyik legjobb eszközül a szakszervezeteket jelölték meg. A szakszervezeti munka fontosságába vetett hitükben megerősítette őket a Komintern II. kongresszusa, amely megvitatta a szakszervezeti munka jelentőségét és módszerét. Mindez a magyarországi körülmények között különösen fontos volt.

A kommunisták minden erőfeszítéssel meg akarták Magyarországon teremteni a forradalmi pártot. Tisztában voltak ennek nehézségeivel, de ezek nem képtették őket engedékenységre, önmagukkal és másokkal szemben. Komoly követelményeket is állítottak az új forradalmi párt harcosai elé. „A forradalom sikerének, a hatalom megszerzésének, megtartásának csakugyan az az előfeltétele, hogy a kommunista párt tagjai valóban kommunisták legyenek. Valóban a proletariátus elitjét alkossák, valóban a munkásosztály forradalmi öntudatát képviselik, és ne csak nevezzék magukat kommunistáknak, ne csak kinevezzék magukat a proletariátus elitjének.”⁹⁸

Az emigrációban élő kommunista vezetők elméleti tevékenységükkel párhuzamosan folytatták gyakorlati munkájukat. Továbbfolytak az erőfeszítések azért, hogy erősödjenek az Ideiglenes Központi Bizottság kapcsolatai a hazai mozgalommal. Továbbfolytak az erőfeszítések, hogy a hazai kommunisták megismerjék a vezetők tevékenységét és a külföldön élőköt tájékoztassák a hazai mozgalom eredményeiről.

A kommunista vezetők ez idő tájt kialakított elvi megállapításai közül a gyakorlat a hazai kommunista mozgalom némelyeket igazolt, némelyeket elvetett, a közvetlen tapasztalatoknak megfelelően. A legfontosabb azonban az volt, hogy a munka, a küzdelem folytatódott a lenini útmutatás szerint.

A. САБО

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ В ВЕНГЕРСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ЭМИГРАЦИИ

(1919-1920 ГГ)

Резюме

После свержения Венгерской Советской Республики руководители венгерского коммунистического движения в условиях эмиграции начали свою работу. В центре их идеологической работы стояла разработка политического курса Венгерской Партии Коммунистов и принципов подпольного строительства партии в Венгрии. Деятельность свою — в целях определения стоящих перед партией задач — начали с анализа причин поражения Венгерской Советской Республики.

Их литературная деятельность однако означала не только выяснение отдельных вопросов революционного рабочего движения Венгрии, но одновременно и стала частью происходивших в международном рабочем движении дискуссий.

К осени 1919 г. последовавшая за войной первая революционная волна уже пришла в упадок. Борьба за создание и укрепление революционных партий нового типа стала более резкой. Развитие коммунистического движения замедлилось и в то же время во

⁹⁸ Proletár, 1920. júl. 22. A kommunista család. Közli: Dokumentumok a Magyar Forradalmi Munkásmozgalom Története 1919—1929. 102. l.

многих странах западной и средней Европы возросло политическое значение социал-демократических партий. Борьба шла таким образом с одной стороны между реформистами, защищающими буржуазную демократию, а с другой стороны борющимися за диктатуру пролетариата коммунистами, однако одновременно и внутри коммунистического движения происходило обсуждение вопросов применяемой тактики. Партии, профсоюзы, парламент, советы, т. е. средства и формулы завоевания рабочих масс — вот предметы дискуссий.

Исследуя историю Венгерской Советской Республики, венгерские коммунисты свои исторические уроки передавали международному рабочему движению, тем самым содействуя выяснению некоторых спорных вопросов.

В то же время выработанные ими принципы относительно характера контрреволюционного режима и строительства партии оказали значительную помощь делу подпольного партийного строительства в Венгрии.

A. SZABÓ

L'ACTIVITÉ IDÉOLOGIQUE DE L'ÉMIGRATION COMMUNISTE HONGROISE 1919-1920

Resumé

Après l'effondrement de la République Hongroise des Conseils c'est dans l'émigration que les chefs communistes hongrois commencèrent leur travail. Leur activité idéologique s'axa sur l'élaboration de la ligne politique à suivre par le Parti Communiste de Hongrie et sur la définition des principes de l'édification du Parti clandestin de Hongrie. Pour commencer ils se mirent à tirer au clair les raisons qui se trouvèrent à l'origine de la chute de la République des Conseils. Ce faisant il durent arriver à définir les tâches incombant au Parti. Cependant leur activité littéraire ne se limita pas seulement à élucider certains problèmes du mouvement ouvrier révolutionnaire hongrois, mais avait sa part à elle dans les débats ouverts à l'échelon du mouvement ouvrier international.

Vers l'automne 1919 la vague révolutionnaire internationale dépassa son premier grand essor accusé après la guerre. Les combats menés pour la création et le renforcement des partis révolutionnaires de type nouveau devinrent de plus en plus aigus. Le développement du mouvement communiste connut un ralentissement, alors que dans nombreux pays d'Europe Occidentale et Centrale l'importance des partis social-démocrates s'accrut. Ainsi les luttes s'engagèrent d'une part entre les réformistes défendant la démocratie bourgeoise et les communistes visant à créer la dictature du prolétariat et d'autre part les problèmes d'une stratégie convenable se virent discutés au sein du mouvement communiste. Partis, syndicats, parlements, conseils furent tous objets de débat, étant les instruments et les forums appelés à se rallier les masses ouvrières.

Tout en soumettant à l'étude l'histoire de la République des Conseils et en mettant leurs expériences à la disposition du mouvement ouvrier international les communistes hongrois contribuèrent à l'élucidation des questions discutées. Leurs conceptions formées sur le caractère du régime contre-révolutionnaire et sur les principes de l'édification du parti communiste ils encouragèrent grandement l'édification du parti clandestin du pays.